שערי יוסף

שאלות ותשובות המצויות בתפילת מעריב בימות החורף שזמן חצות לילה מוקדם

המאחר לתפילת מעריב

שאלה: המגיע לתפילת מעריב ומצא שהציבור עומדים בתחילת שמו"ע, האם יתפלל עמהם שמו"ע, או שיחכה למנין הבא עוד כעשרים דקות או שילך להתפלל במקום אחר.

תשובה: יכול להתפלל עמהם שמו"ע, ואח"כ יקרא קריאת שמע בברכותיה.

מקור: כתב בשו"ע סימן רלו ס"ג, מצא ציבור שקרא וקריאת שמע ורוצים לעמוד בתפילה יתפלל עמהם ואח"כ יקרא קר"ש עם ברכותיה עכ"ד, והיינו משום שתפילה בציבור עדיף מסמיכת גאולה לתפילה של ערבית, ומ"מ כתב שם במשנ"ב שאם הם עסוקים עדיין בברכות קריאת משע והוא משער שעד שיגיעו הציבור לשמו"ע יוכל לומר ק"ש וברכותיה עד שומר עמו ישראל לעד יעשה כן וידלג ברוך ה' לעולם וכו' ויתפלל שמו"ע עם הציבור דאותם הפסוקים אינן אלא מנהג ויש גדולים שסוברים שאין לאומרם ולכן מוטב לדלגם כדי לקיים תפילה בציבור עם סמיכת גאולה לתפילה ואחר שמו"ע יאמר את הפסוקים בלי הברכה לבסוף כי יש מחלוקת אם יוכל לברך אחר התפילה וספק ברכות להקל על כן אין לחתום ברכת יראו עינינו ע"ש. ומבואר מדברי המשנ"ב שאי אפשר לדלג על אמת ואמונה וכו', ומבואר שרק לדלג על ברוך ה' לעולם אמן ואמן, וראה עוד מש"כ בזה לקמן.

נשאלתי במה שנפסק בשו"ע סימן רלו שמי שהגיע לבית הכנסת ומצא שאוחזים בתחילת תפילת מעריב שיכול להתחיל שמו"ע, מהו שיש לו מנין עוד רבע שעה, וכן אם יש לו מנין בבית הכנסת אחר האם צריך ללכת לשם או שיכול להתפלל משמו"ע, ונראה שיכול להתפלל שמו"ע ואין צריך להמתין.

זריזין מקדימין בתפילת מעריב

שאלה: האם יש זריזין מקדימין בתפילת מעריב.

תשובה: יש זריזין מקדימין אף בתפילת מעריב, שיש לקרות קריאת שמע לכתחילה מוקדם ככל האפשר.

מקור: בשו"ע או"ח סימן רלה סעיף ג' כתב, בזה"ל: לכתחילה צריך לקרות קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים, וזמנה עד חצי הלילה, ואם עבר ואחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר יצא ידי חובתו עכ"ל, וכתב שם במשנ"ב סקכ"ו שהא משום דזריזין מקדימין למצוות עכ"ד, והנה לכאורה היה נראה דהוא דין דוקא בקריאת שמע, והנה בשו"ת אור לציון ח"ד עמ' רס נקט בתו"ד שיש דין זריזין מקדימין בתפילת מעריב, יעו"ש, וראה עוד בספר הליכות חיים ח"א עמ' פא שהובא שנשאל מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי זצוק"ל מתי עדיף להתפלל ערבית בשעת הדחק אחר פלג המנחה או אחר חצות, תשובה: זריזין מקדימין עכ"ד,

ולגבי תפילת מעריב, הנה כתב בספר יערות דבש (ח"ב דרוש יח עמ' ער) כתב לתמוה שהנה הרמב"ם בתפילה פ"א ה"א שמדאורייתא חייב אדם להתפלל בכל יום והיינו פעם אחת בכל כ"ד שעות ואין לה זמן קבוע מדאורייתא רק האבות תקנו ג' זמנים שחרית ומנחה וערבית והנה לפי"ז דבכל מעת לעת הוא זמן תפילה אחת מדאורייתא ודילמא זריזין מקידמין למצות מאורתא וא"כ תפילת ערבית חובה להתפלל דמתחילת הלילה חל עליו זריזות המצוה תפילה דאורייתא וכו' יעו"ש, וכן ראה מש"כ להאריך בזה בספר הלכה ברורה חלק יב עמ' קנ שיש זריזין מקדימין בתפילה מעריב ויעו"ש מה שהאריך בזה.

התחילו הציבור שמו"ע ואוחז באמת ואמונה

האם אדם שאוחז לפני ואמונה כל זאת והציבור מתחילים שמו"ע האם ידלג ויתחיל שמו"ע וישלים אחרי שמו"ע או שימשיך להתפלל ואח"כ יתפלל שמו"ע

תשובה: לא ידלג.

מקור: הנה לכאורה היה נראה שיפסיק להתפלל וידלג על 'ואמונה כל זאת' ויתפלל שמו"ע בציבור ואח"כ

ישלים, וכמו שנפסק בסי' רלו שבמעריב תפילה בציבור קודם לסמיכת גאולה לתפילה, ואם אדם מגיע לבית הכנסת שהציבור אוחז בשמו"ע יתפלל איתם שמו"ע ואח"כ ישלים קר"ש וברכותיה, כיון שאחרת אי"ז נחשב תפילה בציבור גמורה (ראה בבביה"ל סי' קט). וא"כ ה"ה בנ"ד יתפלל שמו"ע ואח"כ ישלים את ברכות הקריאת שמע החסרות, ואולם בספר עמק ברכה שכתב שאם עומד באמצע קר"ש וברכותיה או בין הפרקים לא יפסיק באמצע לעמוד לתפילת שמו"ע, יעו"ש, וכן כתב בשו"ת קרית חנה דוד ח"ב סימן ז' שרשאי לדלג אף מברכות קר"ש כדי להספיק תפילה בציבור וגם בשחרית אך ברכת גאל ישראל לא ילדג גדי שיוכל לסמוך גאולה לתפילה, וכן כתב בספר מאיר עוז חלק יא עמ' 180 כתב בשם הגרח"ק שבכה"ג לא ידלג, וכן השיב הגרח"ק בספר הליכות חיים ח"א עמ' פא שאין לעשות כן, יעו"ש, ולענ"ד כן יש להוכיח מדברי השו"ע סימן רלו ס"ג שלא נקט האי עיצה, וכן שמעתי לדינא ממו"ר הגר"ע פריד שליט"א.

ובספר שיח תפילה עמ' שצה כתב שהביא שיש אומרים את העיצה הנ"ל שמדברי המשנ"ב שם מוכח שם שאין לעשות כן כי לא מצא עינה רק לדלג פסוקי ברוך ה' לעולם אמן ואמן ולא צייר שאם גם זה לא יספיק שיפסיק באמצע ברכות קר"ש ש"מ שאין לעשות כן לכתחילה

וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק ח"ח סימן טז שאף אם הגיע לברכת גאל ישראל לא ידלג ברכת השכיבנו בכדי לסמוך גאולה לתפילה ולעמוד בשמו"ע עם הציבור, וז"ל: ע"ד מה שנסתפק במי ששכח בתפילת ערבית לומר תפילת השכיבנו, ואחרי גאל ישראל התחיל שמו"ע אם יאמר שוב ק"ש בברכותיה אחרי תפילת שמ"ע, או שיאמר רק ברכת השכיבנו לבד. ומעלתו מצא בביאור הלכה (סי' קי"א ע"ד הרמ"א סעי' א' בד"ה וחוזר ואומר) דהוכיח שם לענין אם החסיר לומר ד' שפתי תפתח, דיותר מסתבר דלא אמרו כתפילה אריכתא דמיא רק לענין שלא יהא הפסק בין גאולה לתפילה, אבל לא כתפילה ממש עד שיצטרך לחזור בשביל זה, תדע דהא נמי אמרינן לענין השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא ואפי"ה קיי"ל דברכות אין מעכבות זו את זו ואם החסיר השכיבנו יוצא בברכת אמת ואמונה (כברכות דף ט' ע"א), וא"כ ע"כ דלא נאמר רק לענין דלא הוי הפסק בין גאולה לתפילה עכ"ל, אבל שפיר הקשה כ"ת דראיית המשנה ברורה (מברכות דף ט') צ"ע טובא, דהרי התם אמרינן שקרא בזמן שלאו זמן שכיבה, ול"ש בזה בתפילת השכיבנו, וי"ל דבזמן דאיכא ברכת השכיבנו באמת מעכב עכת"ד. והנה נראה דגם לפי דברי המ"ב היינו רק לומר דאינו מעכב לומר דלא יצא גם בשאר הברכות, אבל אם לא אמר בזמן שצריך לומר השכיבנו, י"ל דחוזר ומברך השכיבנו לבד, וזה שייך בברכת השכיבנו, אבל ד' שפתי תפתח אין לו שייכות רק קודם השמ"ע, וכיון שאינו מעכב ל"ה חסרון לעיקר השמ"ע, ויש להוכיח כן ממה דאיתא (בסי' רל"ו) בטו"ז ומג"א והובא בבאה"ט (סע"ק ג') ובמ"ב (סע"ק י"א) דאם הם עוסקים עדיין בברכת ק"ש והוא משער שעד שיגיע הצבור לשמ"ע יוכל לומר ק"ש וברכותי' עד שומר עמו ישראל יעשה כן וידלג ברוך ד' לעולם וכו' עיין שם, ומדברי הטו"ז והמ"א והא"ר משמע דיגמר ברוך ד' וכו' אחר התפילה, ובמעשה רב כתב דאחר התפילה לא יאמר הפסוקים דברוך ד' לעולם דלא נתקן אלא לאומרו במקומו ולא אחר תפילת ערבית, וגם ל"ה אלא מנהגא והובא כ"ז במ"ב שם ועיין תשו' מהר"ם שיק חאו"ח (סי' צ"ג), ואם נאמר דיוצא בברכת אמת ואמונה גם בברכת השכיבנו, היה להם לומר דגם אם אפשר רק לומר קודם התפילה עד גאל ישראל יאמר, אלא עכ"ח דאינו יוצא בברכת אמת ואמונה ברכת השכיבנו, אבל מ"מ אין ראיה לענין דיעבד אם יחזור ויאמר השכיבנו בשכח קודם שמ"ע, וכפי שכתב כ"ת חותנו ז"ל הציע שאלה לפני הגאון מטשיבין זצ"ל ולא הכריע בדבר וכמדומה לו שאמר שטוב שישמע ויצא בשמיעה מאחרים וצ"ע עכ"ד, והנה מברכת יראו עינינו למאן דס"ל לומר אין ראיה דאינו מברכת ק"ש ודו"ק. והנני בזה דושה"ט כה"י. יצחק יעקב ווייס. עכ"ד.

וכן כתב בשו"ת שלמת חיים מהדו"ח סימן ריז נשאל במי שבתפילת ערבית התחיל בשוה עם הציבור ושגמר את ה' אלוקיכם אמת כבר גמר החזן שומר עמו ישראל לעד ונמצא שאם לא יתפלל כסדר לא יוכל לגמור שמו"ע קודם קדיש תתקבל ונמצא שאולי יהיה מוכרח להתפלל ביחידות כמבואר בסימן רט ס"א וא"כ אולי טוב שיתחיל בשוה שמו"ע עם הציבור ואחר התפילה יאמר השכבינו והשיב בזה"ל: לענ"ד כיון דלא נאמרו בהם מלכות משום דהוי ברכה הסמוכה לחברתה (ברכות מו ע"א רד"ה שהרי ותוד"ה כל) אין ראוי לשנות הגם דבדיעבד אם עשה כן אין קפידא ועכ"פ אם יעשה כן עכ"פ יאמר פרשת ציצית מקודם וע"ז יאמר אח"כ אמת ואמונה עכ"ד, ומבואר דלמעשה אין לשנות בזה.

קריאת שמע ותפילת מעריב לפני חצות

שאלה: דנו באחרונים באדם שלא התפלל מעריב ועומד כעת לפני חצות הלילה, האם יתפלל מעריב לפני חצות ביחידות, או שיתפלל מעריב לאחר חצות במנין, וגם יש לדון על הצד שעדיף להתפלל אחר חצות במנין, לגבי קריאת שמע כיצד יעשה, האם יקרא ק"ש לפני חצות בלי ברכות, או שיקרא ק"ש בברכותיה עד שמו"ע, ואז ימתין ויתפלל שמו"ע עם הציבור אחר חצות, מהו ההכרעה לדינא בכ"ז.

תשובה: הנה שאלה זו תלויה בכמה וכמה דינים.

א). האם יש היתר באופנים מסיומים להתעכב ולקרוא קריאת שמע לאחר חצות, ב). האם יש חיוב להתפלל תפילת מעריב לפני חצות, ג). האם יש איסור לקרוא קרי"ש בלא ברכותיה, ד). מה עדיף סמיכה גאולה לתפילה או קרי"ש וברכותיה לפני חצות ה). מהו החיוב לסמוך גאולה לתפילה בתפילת מעריב, ועוד כמה וכמה נידונים, כאשר יתבארו בס"ד לקמן.

ולמעשה נראה שאם מתפלל חצות ראוי לקרוא קר"ש בלא ברכות קודם חצות. ולרווחא דמילתא יעשה תנאי. וכן אם עוד כמה דקות יהיה לו מנין לאחר חצות יתחיל להתפלל מעריב ולקרוא קריאת שמע קודם חצות, ואח"כ יחכה שהמנין יתחיל שמו"ע.

האם יש חיוב לסמוך גאולה לתפילה במעריב

איתא בגמ' בברכות דף ד' ע"ב קורא קריאת שמי ומתפלל מסייע ליה לרבי יוחנן דאמר רבי יוחנן איזהו בן העולם הבא זהו הסמוך גאולה לתפילה של ערבית וכתבו שם בתוס' ד"ה דאמר, שהלכה כרבי יוחנן ושכן פסק בה"ג, וכן כתב ברמב"ם בהל' תפילה פרק ז' הלכה יח, וכן כתב בשו"ע סימן רלו ס"ב אין לספר בין גאולה דערבית לתפילה ואף הנוהגין לומר י"ח פסוקים ויראו עינינו אין להפסיק בין יראו עינינו לתפילה.

ואמנם כמה ראשונים ס"ל שאין חיוב להסמיך גאולה לתפילה בערבית, וכמ"ש התוס' שם בשם סדר רב עמרם פירש שאנו אומרים קדיש בין גאולה לתפלת ערבית לאשמעינן דלא בעינן מסמך גאולה דערבית לתפילה משום דתפלת ערבית רשות עכ"ד, וכן כתב בתלמידי דרבינו על הרי"ף שם להביא דברי רבינו הגאי גאון, ובשו"ע סימן רלו ס"ג צירף והביא דעה זו שאם מצא צבור שקראו קריאת שמע ורוצים לעמוד בתפילה יתפלל עמהם ואח"כ יקרא קריאת שמע עם ברכותיה יעו"ש.

סמיכת גאולה לתפילה במעריב כמה זמן

ויש לדון מה הגדר סמיכה של גאולה לתפילה, האם עבר עשרים דקות אין זה נחשב סמיכה גאולה לתפילה, וממילא יהיה מותר לו לדבר, או דלמא שהאדם צריך לשתוק כיון שלכתחילה אסור להפסק האם יש כזה דין.

והנה מצינו בפרי מגדים סימן סו א"א סקי"ג כתב דשהייה נמי הוי הפסק בין גאולה לתפילה יעו"ש, והו"ד במשנ"ב סימן סקל"ח וכן כתב בשלמי ציבור דף קא ע"א וכן כתב בבן איש חי פרשת שמות הלכה ט', ונראה דהוא הדין אפילו הפסק קצר. ועיין עוד בהלכה ברורה סימן סו בירור הלכה אות כב.

וכן מוכח ממש"כ במשנ"ב סימן קיא סק"ב ואפילו בשהייה בעלמא יותר מכדי דיבור יש ליזהר לכתחילה יעו"ש, וכן כתב בכף החיים סימן קיא אות ו', ומשמע שפחות מכדי דיבור אין לחוש, ואמנם כ"ז הוא דוקא אחרי גאל ישראל אבל בשירה חדשה שאני.

וכן מוכח ממש"כ בשו"ע סימן סו ס"ט שמותר להפסיק בשירה חדשה בין גאולה לתפילה, וכתב בשו"ע הרב שם סימן סו ס"י שאפילו אם שוהה כדי לגמור את כולה אין בכך כלום, ור"ל אף לשיטת הרמ"א סימן סה דשאני הכא שאין זה נחשב לאונס, יעו"ש, וכן ראה בא"ר סימן סו סקי"ג שאם שכח מלהמתין שם יכול לענות כל זמן שלא אמר גאל ישראל, וכן כתב במאמר מרדכי סימן סו סקי"ב ובשערי תשובה סימן סו סקט"ו, ובמאמר מרדכי שם הוסיף שאח"כ יחזור ויתחיל משירה חדשה כדי שיהיה מעין חתימה סמוך לחתימה, ואולם בכה"ח שם אות מא כת דלאו דוקא שיחזור לשירה חדשה אלא רק לכתחילה ענין כגון יחד כולם הודו והמליכו ואמרו

בספר אבני ישפה עמ' פא נשאל איך יעשה אם בטעות סיים גאל ישראל והש"ץ עדיין לא סיים, ונראה ללמוד מדברי הרמ"א סימן קסו שכתב שכדי הילוך כ"ב אמה מקרי הפסק ושם איירי תכף לנטילה ברכה וא"כ ה"ה לסמיכת גאולה לתפילה ומצא שכן כתב בספר תהילה לדוד סימן קיא סק"ג, וכתב שם שלמעדה נראה שאם יעבור יותר משיעור כ"ב אמה יתפלל מיד, אבל כתב שם בשם גאון אחד והוא הגריש"א זצ"ל שימתין לציבור, וכתב שם שנראה טעמו שכין שהפוסקים לא כתבו שיעור זמן שמעכב שפיר מקרי סמיכת גאולה לתפילה ומ"מ כתב שם שנ"ל שאם מסיח דעת הוי כהפסק גמור כמו שמשמע במשנ"ב סימן קיז סקי"ח שהיסח הדעת גורם שאין קשר בין מה שאמר ע"כ ומה שיאמר כעת.

ואמנם במשנ"ב סימן סו סקל"ה כתב שאם יתחיל מעט קודם הש"ץ אין קפידא אבל לא פירש הזמן.

ובשו"ת אבני ישפה חלק ו' סימן יא ענף א' שנשאל מדוע לא כתב המשנ"ב סימן קיא סק"ב שצריך להזהר לכתחילה לסמוך גאולה לתפילה כשעור של תוך כדי דיבור שהוא כדי שאילת תלמיד לרב והרי הגר"א כתב לקמן בסי' קס"ו א' שהמקור הוא מן הירושלמי שכתב שג' דברים צריכים תיכף סמיכה לשחיטה גאולה לתפילה ונט"י להמוציא וא"כ כמו שבשחיטה השעור הוא כ"ב אמה ופחות מזה לא נחשב הפסק א"כ גם לענין סמיכת גאולה לתפילה השעור צריך להיות כ"ב אמה שאלה גדולה שאלת שהרי תראה את מקור המ"ב הנ"ל בשער הציון והוא מדברי הפמ"ג סי' ס"ו ס"ק י"ג ושם מדברים לענין להתעטף בטלית בין גאולה לתפילה שכתב השו"ע סי' ס"ו סע' ח' שלא יתעטף אף שתפילין מותר לו להניח וכתב המ"א ס"ק י"ג וז"ל דהגחה הוי הפסק עכ"ל ובפמ"ג שם א"א ס"ק י"ג כתב וז"ל דשהיה נמי הוי הפסק בין גאולה לתפילה עכ"ל, מלשון הפמ"ג בסי' ס"ו רק ידענו שעצם השהייה בלי שום דיבור הוא גם נחשב הפסק והרי כדי להתעטף בטלית הדבר דורש ממנו זמן אבל הפמ"ג לא כתב כלל מה השעור של השהייה ויתכן שכוונתו שהשעור הוא כ"ב אמה וכמו שמפורש בדברי הרמ"א בסי' קס"ו שהוא זמן שהיה שנחשב הפסק וא"כ מנין למ"ב בסי' קי"א לומר שהשעור הוא כדי שאילת תלמיד לרב בזמן שבמקור דבריו לא כתוב דבר זה ובאמת גם מסברא יש הבדל גדול שהרי היכן מצאנו שיותר מכדי דיבור הוי הפסק הרי רק לענין הפסק בין ברכה לאכילה וכמו שכתב הרמ"א סי' ר"ו סע' ג' וטעם הדבר נראה משום שהברכה הולכת על אכילה זו ולכן צריך להיות בלי שום הפסק להוכיח שזה הולך על זה אבל לענין סמיכת גאולה לתפילה או שאר ענייני תכף יש כאן שני ענינים שונים שאנחנו רוצים לחבר אותם יחד והיינו נטילת ידים והמוציא או גאולה לתפילה או סמיכה ושחיטה ולכן באלה די לנו שהם סמוכים אחד לשני אבל הם לא כמו ברכה ואכילה שאחד הולך על השני גם חפשתי בכמה ספרים ולא מצאתי אחד שיאמר את החידוש של המ"ב שצריך כדי שאילת תלמיד לרב לענין סמיכת גאולה לתפילה והיינו המחצית השקל בסי' ס"ו והכף החיים בסי' קי"א החיי אדם כלל כ"ד סע' א' אבל בספר תהילה לדוד סי' קי"א ס ק ב' כתב וז"ל הא סמיכת גאולה לתפילה היא משלש תכיפות בברכות מ"ב ע"א וא"כ הא בתיכף לנט"י ברכה כתב הב"י בשם הרשב"א ז"ל אפשר דבכדי לא מפסיקינן כלל ע"כ והמ"א פסק כן להלכה בסי' קס"ו ס"ק ב' עכ"ל, הרי לנו שמה שהחמיר התהילה לדוד הוא שאין להמתין בחנם אבל גם הוא לא הזכיר כזה שעור שהזכיר המ"ב לכן דברי המ"ב הם דעה יחידה וגם לא מצאנו להם מקור וצע"ג סוף דבר נראה שבחנם אין להמתין בין גאולה לתפילה אבל לענין שיקרא בשם הפסק לולא דברי המ"ב הייתי אומר שהוא רק אם המתין זמן של הלוך כ"ב אמה. עכ"ד.

ויש להביא בזה ראיה ממה שדנו לגבי ה' שפתי תפתח אם הוי הפסק בין גאולה לתפילה או לא, ועיין.

והנה מצינו ב' פעמים בשו"ע דיני סמיכת גאולה לתפילה ביסמן סו ס"ח ובסימן קיא ויש לעיין מה הכפילות, וי"ל שבסימן סו היינו הפסק קטן אבל בסימן קיא הוא דין אחר.

והנה מצינו חילוק בין תפילת מעריב לשחרית שבשחרית אין להכריז על הוספות בשמו"ע כגון יעלה ויבוא או על הנסים ובמעריב מותר וכמ"ש במשנ"ב סימן תכב סק"א ובסימן רלו סק"א ובממשנ"ב סק"ז ובשער הציון סק"ד, והטעם בכ"ז כיון שתפילת ערבית רשות לא החמירו כ"כ בכ"ז.

ובערוך השולחן סימן רלו סקי"ב כתב בזה"ל: וכיון דגם בערבית יש חיוב לסמוך גאולה לתפלה לכן יש ליזהר שלא לדבר בין ברכת שומר עמו ישראל לעד ובין שמ"ע וכן האומרים י"ח פסוקים ויראו עינינו יזהרו שלא להפסיק בין אחר ברכת המלך בכבודו ובין שמ"ע ומיהו מה שמכריז ש"ץ יעלה ויבא בר"ח או טל ומטר או על הנסים אין זה הפסק כיון שהוא צורך תפלה ולשארי דינין כמו להפסיק בין הפרקים ובאמצע הפרק דינן כמו בשחרית ויראה לי דבי"ח פסוקים אלו בין פסוק לפסוק הוי כבין הפרקים רק מן יראו עינינו עד גמר הברכה הוי כאמצע הפרק עכ"ל, ומדבריו נראה דאם הוא הפסק של קצת זמן אין איסור בזה.

ואמנם בבאר היטב סימן תכב סק"א ובמטה משה סימן תקיט בשם מהרש"ל ובכה"ח סימן רלו סקי"ז שמנהגם שלא להכריז שום דבר, והיינו שאפילו קצת יש בהא איסורא.

וי"ל שהמקילים בערבית כיון שבערבית יש ראשונים דס"ל דאין חיוב להסמיך גאולה לתפילה, וגם מהשו"ע נראה דס"ל דיש מקום להקל בזה, ויש עוד להאריך בכל זה בפני עצמו.

ונראה לדינא שהרבה זמן אין להפסיק בין גאולה לתפילה, אבל קצת זמן אפשר להפסיק בין גאולה לתפילה, ולכן שמעתי ממנו לדינא שאם יש לו מניין אחרי חצות, יכול לקרות קר"ש בברכותיה לפני חצות וימתין בשתיקה [ויכול ללמוד בהרהור בספר] אבל אין לפסיק כן יותר מחצי שעה.

בגדר סמיכת גאולה לתפילה

והנה כתבו באחרונים לחקור האם סמיכות גאולה לתפילה הוא הידור בגאולה או בתפילה, דהיינו האם סמיכת גאולה לתפילה הוא מדיני ברכת הגאולה שצריך שיסמיך לה תפילה ובקת צרכים או שהוא מדיני התפילה שצריך שיסמיך לפניה ברכת גאולה שאז התפילה מעולה יותר שאם הוא דין מדיני הגאולה הרי אין ענין שבשביל הידור בגאולה שעדיין לא הגיע זמנה זמנה תהא תפילתו דיעבד אבל אם הוא מדיני התפילה עדיף לחכות לציבור מאשר להסמיך את הקהולה לתפילה, [וראה בזה קבב"י ברכות סימן ב' שו"ת דבר יהושע ח"ב סימן עב, שיעורי הרב תפילה

וק"ש ח) בד קוד ברכות א) חבלת השרון ויצא) ובקה"י כתב להביא בזה ראיה ממש"כ בתר"י ברוכת דף א' ע"ב שסמיכת גאולה לתפילה הוא מדין התפילה שכתבו שם ומי שירצה להחמיר על עצמו יכול לעשות בדרך אחרת יותר נכונה שיקרא בבית הכנסת קריאת שמע והברכות בלא חתימה ופתיחה ויתפלל עם היבור ואותה התפילה יתפלל על שם נדבה וכו' ואח"כ בביתו יקרא קריאת שמע אחר יציאת הכוכבים בברכותיה בפתיחות וחתימות ויתפלל לשם חובה וכו' ויסמוך גאולה לתפילה ומה שמתפלל אותה הברכה כדי לסמוך גאולה לתפילה הוי כמו שמחדש דבר בתפילתו ואין צריך לחדש בה דבר אחר וכו' עכ"ד וממש"כ שאין צריך לחדש דבר אחר מוכח שצ"ל כאן נדבה שהרי בחובה אין צריך לחדש וא"כ הרי הסמיכת גאולה לתפילה היא רק לצורך התפילה אפשר להחשיבה כחידוש דבר לתפילה ובע"כ שאין הוא מעלה בגאולה, וכן הוכיח שם בקה"י ממש"כ התוס' בברכות דף ד' ע"ב ד"ה דאמר שכתבו דרבי יוחנן המצריך להסמיך גאולה דערבית לתפילה משום דסובר שתפילת ערבית רשות ומ"מ מחוייב להסמיך גאולה לתפילה ולכאורה יש לעיין כיצד מחוייב להסמיך גאולה לתפילה והרי אינו צריך כלל להתפלל וכתב שם לבאר שבע"כ כמ"ש בשו"ת משיב דבר ח"א סימן יב שאם רוצה כן להתפלל עליו להתפללל כתיקון חכמים ולכן צריך להסמיך לה גאולה לתפילה, ובע"כ שסמכיה לגאולה הוא רק מדין התפילה.

ואמנם בבד קודש שם כתב להוכיח מדברי התר"י ע"פ גירסת התמים דרך שבע"כ בסמיכת גאולה לתפילה יש חילוק בין תפילת שחרית לתפילת ערבית שבתפילת שחרית שהיא חובה נאמר בה דינים בתפילה שתהא ע"י סמיכת גאולה ולכן אף שלא הגיע זמן קריאת שמע חייב להמתין כדי להסמיך את תפילתו לקרי"ש משא"כ גבי תפילת ערבית דרשות לא נאמרו בה דיני בתפילה כלל ומה שצריך לסמוך גאולה לתפילה הוא מדיני קריא שמע של ערבית שתהא סמוכה לתפילה ולכן ס"ל להרמב"ם שכל שלא הגיע זמן קריאת שמע ועדיין לא נתחייב בה אין בו שוב חיוב להמתין עמם תפילת הערב ו יכול להקדים ולהתפלל ואינו דומה לשחרית, ומש"כ הרשב"א בריש ברכות שכל שמצא ציבור מתפללין ערבית יתפלל עמהם ולא יסמוך גאולה לתפילה כיון שתפילת ערבית רשות הרי תפילת ציבר עדיפא והרי גם בערבית יש דין סמיכת גאולה אלא שתפילת ציבור עדיפא כיון שאינו מהל' תפילת ערבית אלא מדיני קריאת שמע דיני התפילה עדיף משא"כ בשחרית שהואא מדיני התפילה עצמה שתהא גאולה סמוכה לה שוב אין צריך להפסיד תפילתו משום תפילת הציבור.

האם מותר לקרוא קריאת שמע אחרי חצות

איתא בגמ' בברכות דף ב' ע"א שדעת חכמים שיש לקרוא קריאת שמע עד חצות, אבל דעת רבן גמליאל שהוא עד עלות השחר, וצבואר בגמ' בברכות דף ט' ע"א שרבנן גם מודים לרבן גמליאל דזמנה מן התורה הוא עד עלות השחר אלא שעשו גדר עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העברה.

ונחלקו בראשונים בדעת חכמים האם הוא לכתחילה או שלכתחילה יש לקרוא עד חצות, דעת רבינו יונה שחכמים ס"ל שאפילו בדיעבד אינו יוצא אלא עד חצות משום סייד שאפילו שקריאת שמע שהיא מן התורה זמנה כל הלילה אינו קורא אותה אחר חצות שיכולין חכמים לפוטרו ממצות עשה כל זמן שעושין כן משום סייג או משום קיום המצוה עצמה דהכי חזינו בלולב שמצותו מן התורה יום ראשון ואפילו הכי כשחל יום ראשון בשתב פטרו חכמים ליטול משום גזירקה דשמא יעבירנו ארבע אמות ברה"ר והלכה כרבן גמליאל יעו"ש.

וכתב בב"י בדעת הרמב"ם שהלכה כרבנן ולכן לכתחילה יש לקרות עד חצות ובדיעבד עד עלות השחר, וכן כתב במאירי שם.

ואולם דעת הרשב"א והרא"ש שזמנה לכתחילה הוא עד עלות השחר וגם לרבנן אפשר לדחותה עד חצות לכתחילה ורק שאסור באכילה וכדו' וכן כתב להאריך בשאגת אריה סימן ד' שזמנה לכתחילה עד עלות השחר.

ובשו"ע סימן רלה ס"ג כב לדינא, בזה"ל: לכתחילה צריך לקרות קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים וזמנה עד חצי הלילה ואם בר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר יצא ידי חובתו עכ"ד, וכתב שם במשנ"ב סקכ"ז עד חצי הלילה, פירוש דרבנן גזרו שאסור להתאחר בקריאת שמע ביותר מחצות שלא לבוא לידי מכשול ואם מתאחר מקרי עובר על דברי חכמים אבל עד חצות ליכא אסורא אם מתאחר, אלא שלא נקרא זריז וכנ"ל, והינו ביושב ואינו עוסק באכילה או במלאכה המטרדת דאלו אוכל או עוסק וכו' עכ"ד.

וכתב שם בביה"ל ד"ה וזמנה עד חצי הלילה, שהעיקר להלכה שהוא עד חצות אבל במקום הדחק אפשר לקרוא קריאת שמע עד עלות השחר. ומוכח לדינא שלכתחילה יש לקרוא קריאת שמע לפני חצות, ומדברי הביה"ל שם נראה דאף אם לא יתפלל רק אחרי חצות מ"מ יקרא קר"ש בלא ברכותיה לפני חצות, וצ"ב ממש"כ במשנ"ב סימן פ"ט, וראה בזה עוד לקמן.

האם גם ברכות קריאת שמע יש לקרוא לפני חצות

ויש לדון אחר שבקריאת שמע גזרו חכמים לקרותה עד חצות, מהו לגבי ברכות קריאת שמע האם גזרת חז"ל לקרות קריאת שמע עד חצות קאי גם על ברכות קריאת שמע או שגם בברכות קריאת שמע עשו בו גדר חצות, ולכאורה י"ל שרק בקרי"ש דאורייתא תקנו חכמים עד חצות, ואמנם מדברי התלמידי דרבינו יונה

שכתבו אית דמפרשי דלרבנן אחר חצות יקרא קריאת שמע בלי הברכות, ומשמע לכאורה שהוא הדין לברכות קרי"ש שזמנם עד חצות, וכן כתב בחידושי הצל"ח עמ"ס ברכות דף כו ע"ב יעו"ש, ואמנם מאידך י"ל שמצינו בצל"ח שמה שקרי"ש זמנה עד חצות וגזרו בה חכמים והקטר חלבים ואברים לא גזרו בזה חכמים, משום ששאני קרי"ש מחמת שיש בה קבלת עול מלכות שמים.

האם צריך להתפלל מעריב לפני חצות

ברמב"ם בפרק ג' מהל' תפילה הלכה ו' כתב שיש לו להתפלל מתחלת הלילה עד שיעלה עמוד השחר, ומוכח שלגבי תפילת ערבית אין חילוק בין קודם לחצות הלילה לבין אחר חצות הלילה, ורק לגבי קריאת שמע חילק בזה הרמב"ם' ומוכח שרק לגבי קרי"ש הגבילו חכמים את הזמן עד חצות, וכן כתב בלחם יהודה עה"ר שם, וכן כתב בצל"ח עמ"ס ברכות דף כו ע"ב ד"ה שהרי בדעת הרמב"ם, וכן מוכח ממש"כ הרמב"ם בפירוש המשניות ברכות ריש פרק ד', וכן מוכח מדברי השו"ע שהזכיר את הדין הנ"ל קודם חצות רק לגבי קריאת שמע. וכן מוכח מדברי הירושלמי בברכות דף ז' ע"א שכל הדין הוא להקדים את קרי"ש לפני חצות ולא אמרו שם על תפילת מעריב, ואמנם אפש"ל ששאני שתפילת מעריב לא היו מתפללים כיון ששם היו עסוקים בתורה.

ואולם בספר הבתים הל' תפילה שער שלישי סימן ו' כתב, ואע"פ שהיא רשות וזמנה על הלילה ציך לדקדק בזמנה ולהתפלל אותה עד חצות כדי שלא יאנס בשינה ויתבטל מן התפילה כמו שביארנו בשער קריאת שמע עכ"ד, ומבואר דס"ל דדין התפילת מעריב כדין קריאת שמע, וכן כתב בחידושי תלמיד הרשב"א בספר שיטת הקדמונים שבת דיני ברכות אות ג', וכן ראה בעולת איש עמ"ס ברכות סימן ב' שכתב שבגמ' בברכות דף ד' ע"ב אמרו שהעובר על דברי חכמים חייב מיתה והזכירו מיתה לאפוקי ממ"ד שתפילת ערבית רשות ומשמע שעל עיקר תפילה אמרו עד חצות, יעו"ש, וכן כתב בערוך השולחן סימן רלה סוף סעיף יב שלכתחילה מצוה להתפלל קודם חצות יעו"ש. ועיין עוד בצל"ח עמ"ס ברכות דף כו ע"ב ובשנות אליהו ריש מס' ברכות, ובנהר שלום סימן סט סוף סק"ב.

והנה לכאורה יש להוכיח עוד בזה ממש"כ בלבוש סימן קח סוף ס"ג שכתב שאם לא התפלל מנחה לא ישלים אותה אלא בזמן ערבית ולא כל הלילה אחר כלות זמן תפילת ערבית, וכתב באליה רבה שם סק"ד ובאליהו זוטא סק"ד בביאור דברי הלבוש הנ"ל שאחר חצות הלילה אין תשלומין למנחה כיון שעבר זמן ערבית לכתחילה כמתקנת חכמים ומכל מקום להלכה כתב לדחות את דברי הלבוש והביא בשם הגהות סמ"ק סימן יא אות מד וספר התשב"ץ לתלמיד מהר"ם סימן רכג שכתבו שמתפלל תשלומי מנחה כל הלילה, וראה עוד בדרך החיים דיני תפילת תשלומין אות ה', ובערוך השולחן סימן רלה סי"ב, וכן הו"ד הנ"ל במשנ"ב סימן קח סקט"ו שאם שכח להתפלל מנחה י"א דמתפלל מעריב שתים רק עד חצות לילה שהוא זמן הראוי לערבית לכתחילה, ויעו"ש עוד מש"כ בזה בדרך החיים להלכה,

ואמנם בפרי מגדים שם משב"ז סוף סק"ג כתב שהזמן השלמת תפילת מנחה הוא כל הלילה עד עמוד השחר יעו"ש, וכן כתבו ליישב באורח נאמן סימן קח סק"ז וקצות השלחן סימן כז סקי"ג שזמן תפילת ערבית לכתחילה הוא כל הלילה ולא הגבילו חכמים את הזמן עד חצות יעו"ש, וראה עוד מש"כ בזה בשו"ת קול יעקב סימן ט' יעו"ש. וכן כתב בבירור הלכה זילבר סימן רלה ס"ה יעו"ש מה שהאריך בזה.

מדוע לא תקנו ברכה על מצות קריאת שמע

והנה בראשונים כתבו להקשות מדוע לא תקנו ברכה על מצות קריאת שמע, ואכן ברמב"ן עמ"ס ברכות דף כב ע"ב, כתב שברכת אהבת עולם הרי היא כברכת המצוות, ועי' בספר הרד"א דיני קרי"ש דף פ שענין הברכות לקבל עול מלכות ובקריאת שמע הואיל ויש בו הזכרת השם נחשב כברכה, וראה עוד בשלמת חיים סימן א' וע' עוד בשו"ת הרשב"ש סימן קעד, ועיין בספר ללקוט שושנים מה שהאריך בזה, ובמש"כ להאריך בזה בספר מצווה ועושה ח"א עמ' שעז.

ואמנם מדברי הרמב"ן שכתב שברכת אהבת עולם הוא כברכת המצוות, יש לעיין ממש"כ בשו"ת הרשב"א סימן שיט שברכת קריאת שמע אינם כברכת המצוות על מצות קריאת שמע, והו"ד גם בביאור הגר"א סימן ס' ס"ב יעו"ש. ובמש"כ בזה בשו"ת הר צי בקונ' מילי דברכות בסופו.

בחיוב לקרוא קריאת שמע וברכותיה

ברמ"א סוף סימן מו כתב, וטוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל וגו' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כי לפעמים שוהין עם קריאת שמע לראותה שלא בזמנה.

ובביה"ל סימן מ"ו ס"ט כתב להביא מש"כ בביאור הגר"א וז"ל: ולי נראה שאין נכון בזה לצאת בלא ברכות וגם לא יסמוך גאולה לתפילה עכ"ד.

וכתב ששם בביה"ל בביאור דבריו וז"ל: והוא סובר בזה כשיטת הרא"ה שהובא בב"י דטפי עדיף לצבורא למימר ברכת ק"ש אק"ש דאורייתא עי"ש. ולכאורה נראה דדבריו סובבים אדברי רמ"א שמשמע מיניה שהוא מסכים להב"י במסקנתו דמוכח מיניה שסובר דאפילו אם הצבור לא יעברו זמן ק"ש אפ"ה יאמר בשכמל"ו כדי שיצא בזה והגר"א סובר דבכה"ג אינו כדאי לצאת בלא ברכות אבל אם הוא רואה שהצבור יעברו זמן ק"ש יותר טוב שיכוין לצאת כדי שלא ישאר בלא ק"ש וכמ"ש הב"ח והמ"א ושארי אחרונים או

אפשר שסובר הגר"א דאפילו בזה יותר טוב שיקרא ק"ש בזמנה בברכותיה ויסמוך גאולה לתפלה ויתפלל ביחידי ממה שיקרא בלא ברכות ולהתפלל אח"כ עם הצבור וצ"ע. וכו' עכ"ד. והגר"א לשיטתו בסימן רלו שעדיף להתפלל מעריב בזמנה ביחידות. והעולה מדברי הגר"א שעדיף קריאת שמע בברכותיה ביחידות מתפילה בציבור.

וכן כתב בשו"ת פרי יצחק סימן א' שכתב שעדיף להתפלל ביחידות לומר קריאת שמע בברכותיה ולהתפלל מלצאת קריאת שמע בלא ברכות לפני תפילה בציבור ולהתפלל רק אחרי זמן קריאת שמע בציבור, יעו"ש עוד. אבל לדינא קימ"ל כמ"ש בשו"ע שאין חיוב לקרוא קריאת שמע עם ברכותיה.

וראיתי בספר אור ההלכה ח"ב עמ' עו שכתב הגאון רבי בן ציון אבא שאול שליט"א ראש ישיבת אור לציון ונכדו של בעל האור לציון זצ"ל ששמע מהרב מרדכי ששון שבצעירותו כשהיה מער התקיים מנין גדול בישיבת פורת יוסף בשבתות שלא היו מספיקים בו זמן קריאת שמע בברכותיה והיו קוראים קריאת שמע קודם התפילה ושאל למרן הגאון ריב עזרה עטיא זיע"א מה עדיף אם תפילה ברוב עם או תפילה שבה קורין שמע בברכותיה בזמנה והשיב ברוב עם עדיף והוא דבר חידוש והנה היה אז נער צעיר ואולי היה לראש הישיבה זללה"ה טעמים נוספים שיתרגל להתפלל ברוב עם וכו' אבל מסתבר שאילו היה כן לא היה סותם דבריו בקביעת הלכה ומכל מקום יש לנו ללמוד דעדיף תפילה בציבור למרות שצריך לקרוא קריאת שמע קודם התפילה בלא ברכותיה וכבר נתבאר לעיל דלדעת הבית יוסף פשיטא דכך הוא הדבר וגם נראה כן מדברי הפוסקים שכתבו לכוון לצאת ידי חובה בקריאת שמע של קורבנות אם אין הציבור מספיקין להגיע אל הקריאת שמע בזמנה עכ"ד, ואמנם למעשה הוא חידוש.

ואולם במשנ"ב שם סקכ"ז נראה שלדינא שיקרא קר"ש ואח"כ יקרא קר"ש וברכותיה ויתפלל.

ואולם צ"ב ממש"כ במשנ"ב סימן נח סק"ה שכתב והמאחרים קריאת שמע בשביל ציצית או תפילין טועים אלא יקרא קריאת שמע בברכותיה בזמנה בלא ציצית ותפילין וכשיהיה לו יניחם ויקרא בהם קריאת שמע בברכותיה בזמנה בלא ציצית ותפילין וכשיהיה לו יניחם ויקרא בהם קריאת שמע או פרשה אחרת או מזמור תהלים ואפילו אם ספק לו שמא יעבור זמן קריאת שמע ג"כ אין להמתין על טלית ותפילין דאינו מעכב זה את זה אבל בלאו הכי ימתין דכל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו„ ויש אנשים שמאחרים זמן קריאת שמע בשביל תפילה בציבור וגם זה שלא כדין הוא עכ"ד ומבואר שקר"ש עם ברכותיה עדיף, ומקורו הוא ממש"כ בלבוש שם, ואמנם במשנ"ב שם סיים, ועכ"פ יזהרו לקרות שמע בזמנה קודם התפילה ולכיון לצאת בזה וכנ"ל בסוף סימן במשנ"ב ע"ש עכ"ד, ומוכח לכאורה שכן סגי בקריאת שמע ואין צריך דוקא קריאת שמע בברכותיה וצ"ב מה ס"ל לדינא.

המשכים לקרוא ק"ש בלי ברכותיה, מפני שחושש שמא יעבור זמן ק"ש, או שיודע שיעבור זמן ק"ש לסברת האומרים שיש לחשוב היום מעה"ש, נכון שיעשה תנאי, ויאמר: אם יעבור זמן ק"ש כשאגיע לק"ש שלאחר ברכת אהבת עולם, אני מכוין לצאת ידי חובה בק"ש שאני קורא עתה, ואם לא יעבור זמן ק"ש עד אז, תהיה קריאתי עתה כקורא בתורה, ואיני רוצה לצאת י"ח אלא בק"ש שאקרא על סדר הברכות. ומותר לקרוא ק"ש בלא תפילין, אם חושש שעד שיניח תפילין ויקרא בהם ק"ש יעבור זמן ק"ש אליבא דהמ"א. (יבי"א ח"ט סי' לז, וסי' קח אות לז, ילקו"י ק"ש עמ' תמא).

ומ"מ לדינא כתבו הפוסקים שאם אין לו טו"ת ואם ימתין לטו"ת יעבור זמן קריאת שמע לא ימתין לטו"ת אלא יקרא קריאת שמע בברוכתיה בזמנה ולאחר מכן שיהיו לו טו"ת יקרא עמהם קריאת שמע בלא ברכות, וכמ"ש במשנ"ב, וכן כתב בכה"ח סקי"א, וכן נרהא מדברי הגמ"א סימן סו סקי"ב, ואמנם בעטרת זקנים סק"ד כתב להביא דברי הלבוש הנ"ל וכתב שיש חולקים וסוברים שימתין לתפילין אפילו עד חצות וידי חובת קריאת שמע דאורייתא כבר יצא כשאמר פסוק ראשון וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בשעת אמירת הקרבנות יעו"ש, ואמנם בזה האריכו הפוסקים האם יוצאים בזה יד"ח, ומ"מ כדבריו כן כתב בהגהות מגדל דוד על דברי הלבוש שם שמותר להמתין לתפילין, וראה עוד בא"ר סק"ה, ובשו"ת זכרון יהודה חאו"ח סימן לא, ובשו"ת בית לחם יהודה סימן ז', ומכל הנ"ל נראה שקר"ש בברכותיה עדיף על קר"ש עם ברכותיה עם תפילין, ואמנם ראה בשו"ת אול"צ ח"ב פרק ו' תשובה ג' נראה שיקרא קר"ש בלא ברכותיה יעו"ש היטב.

וגם יש לעיין ממש"כ במג"א סימן והו"ד במשנ"ב שם סק"מ שתפילה עם תפילין דוחה תפילה בציבור וא"כ כ"ש שתפילה בתפילין דוחה קר"ש עם ברכותיה.

ובעיקר סתירת דברי המשנ"ב ראיתי שכתב בשו"ת שאל בני ח"א עמ' קלז בהערה שבמשנ"ב בסימן סו סק"מ מדבר שקורא קר"ש ומתפלל עם התפילין ולכן י"ל שקר"ש עם תפילין ותפילה עם תפילין עדיף מתפילה בציבור משא"כ רק תפילה בתפילין לא עדיף מתפילה בציבור וא"כ י"ל שקר"ש וברכותיה עם סמיכת גאולה לתפילה עדיף מתפילין, ואולם כתב שם לדחות התירוץ הנ"ל שהרי במג"א שם מוכיח שגם תפילה לבד עם תפילן עדיף מתפילה בציבר שהרי סמיכת גאולה לתפילה עדיף מתפילה בציבור ואילו תפילין עדיף מסמיכות גאולה לתפילה וכן מוכח מדברי השו"ע הרב שם סי"א, וכן משמע מדברי הפרי מגדים שם משב"ז סק"ב, וכן ממש"כ בכה"ח סימן תקנה סקי"א, יעו"ש עוד.

ובעיקר דברי המג"א הנ"ל כתב בשו"ת שבט הקהתי ח"ו סימן פא שמצא בלקט יושר שכתב כהמג"א שעדיך שיקרא קריאת שמע ויתפלל ביחידות בתפילין מלהתפלל בציבור בלא טלית ותפילין, אבל כתב שם שלפוסקים שאין חשש לקרות קר"ש בלא תפילין אם בדעתו להניח אח"כ תפילין א"כ יכול להתפלל בלא תפילין ואח"כ יניח תפילין.

זמן ברכות קריאת שמע

יש לעיין מדוע יש זמן לברכות קריאת שמע כדין קריאת שמע, הרי הברכות קריאת שמע אינם ברכת המצוות על הקריאת שמע, וא"כ לכאורה אף אחר זמן קריאת שמע יהיה אפשר לומר ברכת קריאת שמע.

והנה בשו"ע סימן נח סעיף ו' כתב בזה"ל: אע"פ שזמנה נמשך עד סוף השעה הג' אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה בברכותיה כל שעה ד' שהוא שליש היום ואין לו שכר כקורא בזמנה, וא עברה שעה ד' ולא קראה קוראה בלא ברכותיה כל היום עכ"ל, ומבואר במשנ"ב סקכ"ו שאפילו נאנס הרי הוא הפסיד את ברכות קריאת שמע, ובביה"ל שם ד"ה וקוראה בלא ברכותיה, וז"ל: עיין במ"ב ואף שדעת הפר"ח כדעת הרמב"ם שלא נתן קבע לברכות כבר פסקו רוב האחרונים וכמעט כולן כדעת הרא"ש והטור והשו"ע ועיין בתשובת משכנות יעקב בסי' ע"ז שדעתו נוטה להכריע בדיעבד עד חצות כמו גבי תפלה דקי"ל לקמן בסימן פ"ט שאם עבר הזמן תפלה אעפ"כ מתפלל עד חצות עיין שם. ואפשר שיש לסמוך ע"ז לענין אם היה לו אונס שלא היה יכול לקרות הברכות עד ד' שעות כי מצאתי בספר מהרי"ל הלכות תפילה שכתב בשם מהר"ש שהמנהג להקל בנאנס שלא להפסיד הברכות עכ"ל. ואמנם כן הוא לפי דעת הביה"ל.

אבל נחלקו האחרונים מה קימ"ל לדינא האם אפשר לברך ברכות קריאת שמע לאחר זמן קריאת שמע, שכדברי הביה"ל שאם איכא אונס אפשר לברך, כן כתב בשו"ת רב פעלים ח"ב חאו"ח סימן יב, אלא שבספר עוד יוסף חי פרשת וארא אות יז חזר בו וס"ל כדברי מרן השו"ע, וראה עוד בזה בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח חאו"ח סימן ז', וכ"כ הנוה שלום (אות ב) וכן כתב בשלמי ציבור (ד"צ ע"ד) והחס"ל (אות ו). ובכה"ח (ס"ק כה) שיאמר הברכות של ק"ש בלא שם ומלכות שכל ברכה שיש בה מחלוקת בין הפוסקים יאמר אותה בלא שו"מ. ע"כ. וכ"כ ביפ"ל ח"ז (אות א) ובבא"ח (פר' וארא אות ה) ובעוד יוסף חי (פר' וארא אות יז) וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ב (פ"ו הלכה ד) וכ"כ במאור ישראל (ברכות דכ"ו) ובשו"ת יבי"א ח"ט (או"ח סי' קח אות לט) ובשו"ת יבי"א ח"י (חאו"ח סי' נה ח"ב אות ה), וכן שמעתי לצדד ממו"ר הגר"ע פריד שליט"א שכן הוא לבני ספרד שס"ל כדברי השו"ע, ולא כדברי הפרי חדש.

ומ"מ אחר זה יש לעיין שמוכח שברכות קריאת שמע הרי הם מישך שייכי לקריאת שמע, וצ"ב הרי ברכות קריאת שמע אינם ברכות על הקריאת שמע, וי"ל בזה שאחר שנתקנו על סדר קריאת שמע, ממילא אם עבר זמן קריאת שמע אין לברך אותם אחר זמנם, אלא א"כ הוא נאנס ובזה נח' הפוסקים.

ועוד אפש"ל שהרי אומרים ברכת יוצר אור וכמבואר שם בשו"ע שהוא להזכיר מדת לילה ביום וא"כ היינו דוקא בבוקר, וכן י"ל שהרי ברכת ויציב נכון וכו' הרי הוא משום זכירת יציאת מצרים, וא"כ היינו דוקא בזמן קריאת שמע ויש עוד להאריך בזה.

האם יש לקרוא קריאת שמע מוקדם ככל האפשר אף בלא ברכותיה

הנה כתב ברבינו יונה עמ"ס ברכות דף ד' ע"ב ד"ה ומצינו, אע"ג דאמרינן שזמנה לכתחילה הינה מהנץ החמה ואילך, אפילו הכי אם לא קרא רותה קודם הנץ יש לו להקדים ולקרותה במהרה כל מה שיוכל והכי משמע במסכת יומא דף לז דתנן התם הילני המלכה עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל ואמרינן עלה בשעה שהחמה זורחת היו ניצוצות ניתזין ממנה ובה היו יודעין שהגיע זמן ק"ש ואמר אביי לשאר עמא דירושלם כלומר לא היה צריך זה לכהנים שהיו בבית המקדש שהם היו קמים קודם אלא לשאר עמא דירושלם שלא היו קמים כל כך בהשכמה היתה הכירא זו הנה שאחר הנץ היו קורין אותה אלא שהיו מקדימין לקרותה מיד ע"כ, וכן כתב בשו"ע סימן נ"ח ס"ב אם לא קרא אותה קודם הנץ החמה יש לו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל.

ובב"י סוף סימן מו דן האם יקרא אותם עם ברכותיה או לא, שברא"ה בברכות דף יג ע"ב כתב שיש לומר ברכות קריאת שמע על הקריאת שמע, שאם יקרא קר"ש לפני נמצא שאומר הברכות על קריאת שמע שאינה מן התורה, אבל בב"י כתב ע"ד, ועכשיו נהגו העולם לומר פסוק ראשון של קריאת שמע משום דק"ש בציבור הוי אחר הנץ החמה ולכן קורין אותו פסוק קודם שמא שעת קריאת אותו פסוק יהיה קודם הנץ החמה ואפילו אם יהיה אחר הנץ מ"מ טוב למר ולהקדים ק"ש דאורייתא כל מה שאפשר יעו"ש, ושכן נראה מדברי הירושלמי בברכות פ"א ה"ה יעו"ש, וכן כתב בשו"ת הרבש'א' ח"א סימן מז שהיינו בלא ברכות קר"ש כי הברכות לא נתקנו על קריאת שמע יעו"ש, וכן נראה שפסק לדינא ממש"כ בסימן ס' ס"ב שהקורא את שמע קודם התפילה בלא ברכותיה אין צריך לחזור ולקוראה שוב בתוך התפילה רק אומר את ברכותיה בלבבד ומ"מ טוב שיחזור ויקראנה אח"כ והטעם שם כתב במשנ"ב שהוא כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה.

ובעיקר דברי השו"ע יש לעיין ממש"כ בזימן סז ס"א שספק קרא את קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא קריאת שמע בברכותיה לפניה ולאחריה כמ"ש הרמב"ם בהל' קריאת שמע פ"ב הי"ג, וכבר הקשה כן

בשו"ת הרבש"א סימן שכ וכתב שם הרשב"א לבאר שהיות וצריך לחזור ולקרא קר"ש הואיל והויא דאורייתא קורא אותה כתקנה ומשו"ה גם מברך לפניה, וכן הו"ד הרשב"א הנ"ל בכסף משנה על הרמב"ם שם

ומ"מ כדברי הרא"ה ודלא כדברי הב"י כן כתב במג"א סימן מו סקט"ז וכן כתב בפרי מגדים סימן מו א"א סקט"ז, ובמשנ"ב סימן מו סקל"א וכן כתב בביה"ל שם שאף הרא"ה מודה בכך, וכן כתב להאריך בדעת הב"י בשו"ת תבואות שמ"ש ח"א סימן ב'.

האם אפשר לעשות תנאי

ודנו הפוסקים האם אפשר לעשות תנאי ולקרות קריאת שמע לפני התפילה אם לא יספיק לקרות קר"ש בברכותיה לפני זמנה, והנה ברע"א בהגהות לשו"ע סימן מו על המג"א סקט"ז כתב בזה"ל: לענ"ד בירא שהציבור יעברו זמן קריאת שמע יכוין בדרך תנאי אם יעברו יהא יוצא בזה ואם לא יעברו לא יצא בזה, כמו שכתב הבית יוסף סימן תפ"ט לענין ספירת העומר עכ"ד.

ואולם בדעת תורה למהרש"ם סימן מו כתב שנראה שאם מכוין על תנאי שאם יתפלל תוך הזמן יצא מצות קריאת שמע אח"כ ואם לאו יוצא עכשיו לא מהני דהא קריאת שמע מן התורה ובדאורייתא אין ברירה עכ"ד, וכן כתב במקראי קודש פסח סימן נו, וכן כתב בפתחי תשובה או"ח סימן ד', וכן הו"ד החזו"א בשם הגר"א גינחובסקי שהעיר כן, ואמנם המשנ"ב בשום מקום לא הזכיר התנאי דרע"א ומוכח דס"ל דלא מהני, ונתבאר במק"א.

האם מותר לקרוא קריאת שמע בלא ברכותיה והאם עדיף משום כן להתפלל ביחידות

ואמנם מרן החיד"א בספר מורה באבע אות קנה כתב בזה"ל: בקיץ שמאחרים התפילה בבית הכנסת ומאריכין בזמירות עובר זמן קריאת שמע לכן אחר ברכות השחר יאמר קריאת שמע כולה וכו' עכ"ד, ומבואר שעדיף להתפלל בציבור ואף שע"י כן יאמר את קרי"ש בלא ברכותיה, וכן כתב בספר יסוד ושרוש העבודה (שער השאמורה פרק י) שכתב שיקרא את כל הג' פרשיות בקריאת שמע של הקורבנות ובזה יכון לצאת ידי חובה יעו"ש, וכן כתב בילקוט יוסף סימן צ' ס"ז יעו"ש, ואמנם בילקו"י החדש ח"ב עמ' רנד בסימן נח סעיף ב' שאם לא קראה עם הנץ יש לו להשתדל לקראה מוקדם ככל האפשר וזריזין מקדימין למצוות קריאת שמי שיש בה קבלת עול מלכות שמים ולא ידחה אמירת קריאת שמע עד הרגעים האחרונים של סוף הזמן ובתוך זמן קריאת שמע צריך לקרוא את כל הג' פרשיות ולא רק את הפרק הראשון יעו"ש. ונראה דיש לקרות את הקר"ש בלא ברכותיה.

האם יקרא קר"ש וברכותיה ואח"כ ישתוק

והנה לעיל כתבתי לדון בגדר סמיכת גאולה לתפילה, האם אפשר להפסיק בין הברכות קר"ש לתפילת ומעריב, והנה כה"ג מצינו לגבי שחרית, הנה במשנ"ב סימן סה סק"ד כתב בשם השלחן שלמה, וז"ל: ולענות קדיש או קדושה מותר לשהות אפילו כדי לגמור את כולה ומשמע בספר שולחן שלמה דדוקא אם הוא עומד בסוף ברכת אמת ויציב דהיינו אצל שירה חדשה וכדלקמן בסוף סימן ס"ו אבל אם עדיין לא הגיע לש"ח טוב יותר שישהה בסירוגין באמצע ברכה כמה פעמים פחות מכדי לגמור כולה עכ"ד, והנה בביאור דברי המשנ"ב בשם השלחן שלמה יש לעיין במה מיירי הרי בקדיש וקדושה אין כדי לגמור את כולה, ויש לבאר בזה שמיירי שהש"ץ מנגן הרבה בקדיש או בקדושה ומשו"ה יש בה משום שהה לגמור את כולה, ומוכח שאין להמתין יותר משהה לגמור את כולה אלא א"כ יאמר קצת ואז ישהה לסירוגין.

וכן מצינו כיוצא בזה שכתב בשו"ת בנין עולם אורח חיים סימן ד' וז"ל: ומ"ש עוד בימות הקיץ בימים הארוכים שהצבור עוברים זמן ק"ש היאך יש לנהוג אם יותר טוב לקרות ק"ש ולהתפלל בזמנו ביחיד או דיקרא ק"ש קטנה בבוקר ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה ויתפלל בציבור אף שעוברים הזמן, לכאורה היה נראה לברר דין זה מהא דאיתא פ"ג דברכות (כ"ב ב) ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תהא הנץ החמה כו' ואם לאו יתכסה במים ויקרא ושם בגמ' פריך לימא מתני' כר"א כו' ודחי לה דילמא כר"י וכותיקין ועי' בב"י (סי' מ"ו ב) מ"ש שם בשם הא"ח דמוכח שם דמפרש הך דאם יכול לעלות ולהתכסות כו' דקורא ק"ש בלא ברכות, הרי דבכדי לקרות ק"ש כוותיקין שהוא מדת חסידות בעלמא מותר לקרות ק"ש בלא ברכות וא"כ כ"ש לענין להתפלל עם הציבור דהוא חיוב מדינא כ"ש דטוב לו לקרות תחלה ק"ש בלא ברכות ואח"כ יקרא ק"ש עם הברכות ויסמוך גאולה לתפל' ויתפלל עם הציבור אך לפענ"ד טפי עדיף בנ"ד שיקרא ק"ש בברכותיה בזמנה ביחיד וימתין בשירה חדשה עד שיגיעו הצבור לתפלה ויתפלל עמהם, ומ"ש כ"ת ע"ז אם יהי' שיעור ההפסק כדי לגמור את כולה דזה הוי כשיהוי מחמת אונס דחוזר לראש, לענ"ד ודאי אין זה בגדר אונס כיון דגברא חזי לקרות ואין המניעה מצידו רק משום שרוצה להתפלל בצבור וראי' לזה ממ"ש התוס' בפ' היה קורא (י"ג ב) ד"ה שואל כו' דר"ת היה ממתין בעושה פלא כדי לענות קדיש או קדושה עם הצביר והי' סובר אפי' שהה כדי לגמור את כולה כו' אף דהתוס' בעצמם כת' בפ' מי שמתו (כ"ב ב') ד"ה אלא לכ"ע בשם השר מקוצי דבאינו ראוי לקרות מקרי מחמת אונס וחוזר לראש וא"כ צ"ל דזה מיקרי ראוי וא"כ כ"ש לענין אם ממתין כדי להתפלל בציבור דמיקרי ראוי ולא מיקרי אנוס דהרי קיי"ל דיותר טוב להמתין על קדיש וקדושה מלהתפלל בצבור שהרי צריך להמתין על עניית אמן דש"ת ומודים דש"ץ וכן קיי"ל דאם יתפלל ולא יכול לענות איש"ר שלאחר

התפילה גם כן צריך להמתין וא"כ לא יתפלל עם הציבור הרי דהא עדיפא מלהתפלל בצבור וא"כ כיון דלא מיקרי אנוס וראוי להתפלל בעת שממתין על עניית קדיש וקדושה מכ"ש דמיקרי ראוי אם ממתין כדי להתפלל בציבור דאינו חמור כ"כ ולא מיקרי דחוי אלא אם גברא דחוי הוא כגון מים שותתים לו על ברכיו וכמ"ש המ"א (סי' מ"ה ס"ק ב') דשם הד"ח יעו"ש (ועיין בס' מחצית השקל סי' ק"ט ס"ק ב' שכ' ג"כ דלענות קדיש וקדושה עדיף מלהתפלל בצבור) אמנם מדברי המג"א שם משמע קצת דתפלה בצבור עדיף מדכ' דאם ימתין על הקדיש שאחר י"ח לא יתפלל ערבית בצבור אזי ידחה שמיעת קדיש דתפלה בצבור עדיף הרי דגם בתפלת ערבית שאינה אלא רשות עדיף מעניית קדיש וקדיש עדיף מקדושה כדמוכח בפ' מי שמתו שם במ"ש לכל אין מפסיקין חוץ ליהא שמו הגדול כו' א"כ כ"ש תפלת שחרית דהוא חובה ומ"מ נראה כמ"ש דזה מיקרי ראוי וכמ"ש דדווקא היכ' דגברא ל"ח מצ"ע מיקרי אנוס ועוד נראה דיש תקנה אחרת בנד"ד באם הצבור עוברים זמן ק"ש והיינו שיקרא ק"ש עם ברכותיה בזמנה ויתפלל ויאריך בתפלתו כ"כ עד שיגמרו הצבור תפלתם דזה נקרא ג"כ תפלה בצבור וכמ"ש בתשו' פ"ת (סי' מ"ב) והשיג שם על הלבוש, ומ"ש מע"ל שנ"ל שיתפלל תחלה ביחיד ואח"כ בצבור הראשונה חובה והשני' נדבה, לענ"ד לא נכון למעבד הכי דהרי צריך חידוש בכל ברכה מאמצעות, ואף דבספק התפלל א"צ חידוש דזהו חידושו מ"מ אם כבר התפלל ביחיד ל"ד לספק, וראיה לזה מהא דאי' בפ' מ"ש (כ"א) אר"י א"ר היה עומד בתפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק כו' ואר"י א"ר הנכנס לבהכנ"ס ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש כו' ואיתא שם דתרווייהו צריכי דאי אתמר הך כו' ה"א כו' אבל יחיד וצבור כמאן דלא צלי דמי כו' הרי מפורש דגם אם התפלל תחלה ביחידות לגבי צבור נמי צריך חידוש, ומכ"ש לפמ"ש הפוסקים דלא מיקרי חידוש אא"כ נתחדש לו דבר א"כ לא שכיחי כלל, ומכ"ש לפמ"ש בשו"ע (ס"ס ק"ז) דאין להתפלל נדבה אא"כ מכיר בדעתו שיוכל לכוין מתחלת התפלה עד סופה ודבר זה קשה מאוד לסמוך עליו לכן נ"ל כמ"ש עכ"ד. וכן הו"ד בפסר פתחי תשובה או"ח סימן נח שהו"ד הבנין עולם לדינא, וכן הו"ד בספר התפילה כהלכתה עמ' קיח בהערה, וכן הו"ד בספר שימושה ולימודה ח"א.

וכן כתב העיצה הנ"ל בשו"ת מחקרי ארץ חלק ז' סימן לד, ואמנם נראה דאם יכול לקרוא קריאת שמע וברכותיה בזמן ואח"כ ימתין בשתיקה לפני תהילות לא"ל עליון ובינתים ילמד בתוך ספרים בשתיקה במחשבה בעלמא דבזה יימצא שהוא זריז ונשכר רק שיזהר לומר קדושה של יוצר בטעמים כיון שהוא יחיד ורבים הסוברים בכללם דקדושה זו אינה נאמרת ביחיד וכמ"ש מרן בשו"ע סימן נ"ט סעיף ג' וכאשר הציבור יאמרו קדושה זו יכוין בשתיקה לקדושה זו לצאת ידי שומע כעונה וכל כהאי גוונא ירויח יותר אבל דבר זה קשה להמתין זמן רב לפני תהילות ולכן עדיף לקרוא קריאת שמע בלא ברכותיה לפני התפילה ואח"כ להתפלל עם הציבור ובלבד שלא יאחר זמן תפילה דאס הציבור מאחרין גם זמן תפילה עדיף שיתפלל יחיד ואח"כ ישמע קדיש וקדושה מהציבור. עכ"ד.

ושוב מצאתי כן לגבי ערבית בשו"ת פאת שדך ח"ב סימן סז שכתב שיקרא לפני חצות קריאת שמע עם ברכותיה וכשיגיע למחוז חפצו יתפלל שמו"ע, וראה עוד בזה בשו"ת האלף לך שלמה או"ח סימן מז, ובשו"ת ישכיל עבדי חלק ה' או"ח סימן ט', ובשו"ת זכור לאברהם סימן יב, ובשו"ת משכנות יעקב חאו"ח סימן פא.

בירור הסתירה מה קודם במעריב ק"ש בברכותיה או תפילה בציבור

הנה בשו"ע או"ח סימן רלה ס"א כתב, ואם הצבור מקדימים לקרות קריאת שמע מבעוד יום יקרא עמהם קריאת שמע וברכותיה ויתפלל עמהם וכשיגיע זמן קורא קריאת שמע בלא ברכות, וכן כתב במשנ"ב סקי"א שדי במה שקורא שתי פרשיות הראשונות כיון שהזכיר יציאת מצרים בבית הכנסת יצא יעו"ש, וכן נראה דכן יש לנהוג לכתחילה וכמ"ש שם במשנ"ב סקי"ב וז"ח: מיהו באיזה מקומות בבתי כנסיות יש עדין מנהג הישן שמתפללין תכף אחר מנחה אף שהוא מבעוד יום קצת והמתפלל במקומות האלו יראה לחזור ולקרות קריאת שמע כשגיע הזמן ולפחות יראה לקרות כל הפרשיות על מטתו כדין וכיון לצאת בזה המצות עשה של קריאת שמע, וכו' עכ"ד, והעולה מדברי המשנ"ב שנראה שלכתחילה יש להתפלל כסדר ואח"כ יקרא קר"ש בלא ברכות.

ואולם במשנ"ב סימן צ' ס"ק מט כתב והוא שע"י זה לא יעבור זמן קריאת שמע ותפילה, וכתב שם בשער הציון דאי יעבור זמן קריאת שמע בודאי יקרא וממילא יחייב אח"כ לסמוך גאולה לתפילה ועיין פרי מגדים. עכ"ד.

והנה לכאורה היה מקום לחלק [וכן כתב לי חכם אחד שליט"א] שבשחרית איכא דין סמיכת גאולה לתפילה, ולכן לא יאמר קר"ש וברכותיה, אבל בערבית שלא ברור שיש דין סמיכת גאולה לתפילה, יכול לומר רק קרי"ש, אבל למעשה צ"ב בזה מסימן רל"ה ששם נראה שכן איכא לדין סמיכת גאולה לתפילה, וגם צ"ב מסימן צ"א ששם נראה דיש חיוב לקרות קרי"ש עם ברכותיה, וצ"ב.

ואמנם בשער הציון שם נראה שכל הדין הוא לקרוא אבל לא לקרוא קר"ש בברכותיה, ובע"כ שמבואר שקר"ש עם ברכותיה עדיף, כי קר"ש בלא ברכות הוא חובה, ויש לומר בסימן רל"ה מדובר לפני הזמן, ולפי"ז יוצא שאי אפשר לקרוא קר"ש לפני חצות ואח"כ להתפלל שמו"ע, אלא חייבים לקרוא קר"ש עם ברכות.

ושוב מצאתי שכתב לעמוד בזה בבירור הלכה סימן צ' שהביא דברי השער הציון הנ"ל, וכתב לתמוה שהרי במשנ"ב סימן מו סקל"א ולב מפורש להיפך וז"ל: משום דלפעמים שוהין הציבור כוו' שהציבור יעברו זמן קר"ש וכו' ובמקום שירא שהצבור יעברו זמן קר"ש יכוין לבו כדין קר"ש וכו' אבל אם הוא ירא שהציבור יעברו גם זמן ברכות קריאת שמע וכו' וגם הזמן תפילה וכו' יקרא בזמנה בברוכתיה ויתפלל ביחידי עכ"ל, וכתב שם עוד, והנה באמת שמענו כן גם בדברי הרמ"א שם ובמקור הדברים בטור ובתשב"ץ סימו ריש בשם רבינו יהודה ההסיד ורבינו ברוך ממגנצא בספרו ומהר"מ אלא שיש לדחוק דכוונתם אינו משום חפלה בצבור אלא שהוא עצמו אם יתפלל כסדר יעבור ומז ק"ש אבל במשנה ברורה ממורש דהיינו משום שהצבור יעברו ומן ק"ש ומקור המשנה ברורה בדברי המג"א שם ס"ק כ"ז ושאר אחרונים שפירשו כן בדברי הרמ"א ואך בדעת הש"א שם שחולק על הרמ"א כתב בביאור הלכה שם ד"ה כי לפעמים ונ"ל או אפשר שסובר הגר"א דאסלו בזה יותר טוב שיקרא ק"ש צמנה בברכותיה ויסמוך גאולה לתפלה ויטלל ביחידי ממה שיקרא בלא ברכות ולהתפלל אח"כ עם הצבור וצ"ע עכ"ל וכן במשנה ברורה סימן נ"ח ס"ק ה' מפורש לקרוא ק"ש בלא ברכותיה ולהתפלל אח"כ עם הציבור ואך מציין לעיין בדברי הגר"א והביאור הלכה הנ"ל וכן מצינו במשנה ברורה הל' שבת סימן ר"ג ס"ק א' דמשום קניית צרכי שבת יקרא ק"ש בלא ברכותיה ויקנה צרכי שבת ואח"כ יתפלל כל סדר התפלה ומקורו בסדר היום ומנ"א סימן רנ"א ס"ק ו' ושאר אחרונים שציינתי בבירור הלכה קמא סימן ר"ג עי"ש ובביאור הלכה שם ד"ה ישכים אלא שיש לזמר דמצות והכינו דצרכי שבת עדיפא ממצות תפלה בציבור אבל מהמשגה ברורה בסי' מ"ו ונ"ה והמג"א ושאר אחרונים דסימן מ"ו יש הכרע דאף מצות תפלה בצבור דויה מעלת ק"ש בזמנה בברכותיה וכן שמענו בדברי הרמ"א והראשונים הנ"ל.

וכתב שם ליישב בדעת המשנ"ב, שצריך לומר בדברי המשנ"ב בסימן צא ובשער הציון שהוא דין מיוחד בהליכת ד' מילין לפניו בבוקר שהרי הפרי מגדים כאן רצה לומר דמקודם דלשון השו"ע ההולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון בה דוקא הוא אבל בבוקר יש להקל שלא לילך ד' מילין אל שמסיק להחמיר בזה ובזה מכריע המשנ"ב להקל שלא לילך ד' מילין אם מאידך גיסא יש מעלת ק"ש בברכותיה כולל ברכת גאולה וממילא יסמוך גאולה לתפילה ויתפלל ביחידות אבל אם יש מקום שמתפללים בציבור תוך מיל וביושב בביתו שדינו כלאחריו מוטב שיקרא קר"ש בלא ברכותיה וילך תוך מיל ויתפלל עם הצבור אם מתפללים לפני סוף ד' שעות.

וכתב שם בבירור הלכה שכן ס"ל לעוד פוסקים שיש לקרות קר"ש בלא ברכותיה, ושכן כתב בפסר ברכת חיים על מס' ברכות דף כט ע"פ דברי התשב"ץ הנ"ל והו"ד בלקט הקמח החדש סימן צ' סקל"א, ושכן כתב שבו"ת פאר עץ חיים ח"א סימן ב' שסמכית גאולה לתפילה עדיף משאר קר"ש וברכותיה יעו"ש, ושכן נראה ממש"כ בשו"ת בנין עולם או"ח סימן ד', ושכן נראה ממש"כ בשו"ת דברי שלום ואמת סימן א' שפסק הלכה למעשה דתפילה בציבור עדיף מקר"ש בזמנה בתוך סדר הברכות ולכן בציבור שמאחרים להתפלל לאחר זמן קר"ש יקרא קר"ש לחוד בזמנה ואח"כ יתפלל כל סדר התפילה עם הציבור, אאל שכתב שם שאם ע"י שיתפלל אח"כ בציבור יקרא מקודם הקר"ש בזמנה שיוצא בה בלא תפילין צ"ע אם גם בכה"ג אמרינן דתפילה בציבור עדיף מקר"ש בזמנה עם תפילין, ואמנם בזה כתב בשו"ת האלף לך שלמה או"ח סימן מז שכתב בזה"ל: אפילו אין עוברים זמן הברכות רק שעוברים זמן ק"ש נמי ראוי להתפלל ביחידות לקרות קר"ש בתפילין ולבא"ה אף שיקרא קר"ש בלי תפילין לא מהני ועדיף קר"ש בתפילין בזמנו מתפילה בציבור וק"ש להיות בלי תפילין כי מה שקורין אח"כ ק"ש בציבור אין לו דין ק"ש רק כקורא בתורה לכך עדיף טפי להתפלל ביחידות וכ"ז פשוט וא"צ לראיות עכ"ל.

ואמנם יש להוכיח בזה ממש"כ במשנ"ב סימן רלו סקי"ב שבערבית תפילה בציבור עדיף מסמיכת גאולה לתפילה יעו"ש. ולכאורה יש בזה עוד ראיה שיש לקרוא קר"ש וברכותיה ואח"כ להתפלל בציבור.

בביאור דברי המשנה ברורה בסימן פט

בשו"ע סימן פ"ט ס"ח כתב, בשעת הדחק כגון שצריך להשכים לדרך יכול להתפלל משעלה עמוד השחר וימתין מלקרות קריאת שמע עד שיגיע זמנה ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפילה הכי עדיף טפי שיתפלל בביתו מעומד ממה שיתפלל בזמנה והוא מהלך ויסמך גאולה לתפילה, עכ"ל, ומקור הדברים הוא ממה שמבואר בגמ' בברכות דף' ל' ע"א.

ואולם במשנ"ב שם סקמ"ב כתב, ורב העולם אין נזהרין בזה ואפשר משום דנוהגים כאידך פוסקים דס"ל דמסמך גאולה לתפילה עדיף וע"כ מתפללין בדרך עם סמיכת גאולה לתפילה, [וראה עוד בכה"ח שם אות נד שלא נהגו בזה גם כדעת מרן השו"ע משום שלדעת האריז"ל קריאת שמע קודמת לתפילה בכל מקרה יעו"ש עוד בואת נז] עוד כתב אם הוא בדרך ומתירא ישעבר זמן קריאת שמע יקרא קריאת שמע בלי ברכות וכשיבור למלון יקרא עוד פעם קריאת שמע עם ברכותיה ויסמך גאולה לתפילה ואם הוא רואה שיעבור גם זמן תפילה שהיא רק עד' ד'עות ודאי יתפלל שמו"ע ג"כ בדרך מהלך או מיושב, וכשנוסע בלילה ויכול לבוא במלון להתפלל שם מעריב נכון להתאחר להתפל עד בואו שם ולא יתפלל בעודו בדרך אם לא שהוא ישן על העגלה ויש לחוש שמא בתוך כך יעלה עמוד השחר ועיין ברל"ה שבערי תשובה סק"ג או שהוא ירא שמא לא יהיה לו שם מקום מנוחה להתפלל שיבלבלוהו שם בני הבית עכ"דומבואר

בדבריו שאף לא יקרא קריאת שמע לפני חצות, אלא ימתין לאחר חצות ויקרא קריאת שמע ויתפלל כדרכו, וציין לשערי תשובה סימן רלה סק"ג ששם כתב שאם יש צורך בדבר יכול לקרוא קריאת שמע רק סמוך לעלות השחר, אבל לכאורה יש לעיין מדוע לא חוששים לכתחילה לדעת הראשונים שהוא עד חצות ומה הצורך להמתין [כן שמעתי להעיר ממו"ר הגר"ע פריד שליט"א] וי"ל שהרי הוא תלוי בגדרי חיוב תפילה בציבור, כיון שס"ל למשנ"ב להחמיר כשיטת הגר"א שהו"ד בסוף סימן מו שברכות קריאת שמע הם מישך שייכי לקריאת שמע, ואמנם לענ"ד י"ל שכיון שמיירי שעתה לא יכול להתפלל בדרך משו"ה סומכים בשעת הדחק שיתפלל לפני עלות השחר במקום ישוב ששם יכול להתפלל בכוונה, [וכמו שמשמע מרבינו מנוח בפ"ו מהל' תפילה שכל החסרון שצריך להתפלל קודם הנסיעה משום שקשה לכוון בדרך, וראה מה שנתבאר בזה עוד בקובץ באר התורה מס' 200 בדיני תפילת מנחה יעו"ש].

ואולי שם הוא רק דין בתפילה ולא בקריאת שמע, ובשאר המקומות המשנ"ב כן כותב לקרות קרי"ש לפני ושם לא כותב כן.

ולכאורה יש לעיין ממה דס"ל למשנ"ב שסמיכת גאולה לתפילה עדיף על תפילה בציבור, ומוכח גם דתפילה בציבור אינו חיוב.

וצ"ב למה המשנ"ב בסימן פ"ט לא כתב שיקרא קריאת שמע בלא ברכותיה לאחר חצות, וכנראה שס"ל שכיון שאפשר להקל ולסמוך על הראשונים שאפשר אחרי חצות, אבל צ"ב ממש"כ בביה"ל בסימן רלו, וי"ל דכל מה שיש להקל בסימן פ"ט הוא דוקא שהוא בדרך, והוא שעת הדחק, אבל לעולם לכתחילה אין להקל בזה, וא"כ לכאורה קשה להסתמך ע"ד המשנ"ב הנ"ל, ומו"ר הגר"ע פריד שליט"א שמעתי שיש להסתמך ע"ד המשנ"ב הנ"ל, אבל אמנם לדינא קשה הוא לומר כן שהרי יש לומר ששאני התם שהוא בדרך.

ובספר אבני ישפה תפילה עמ' קנח כתב שקריאת שמע ותפילה של ערבית זמנם עד חצות ואם עבר ואיחר מתפלל אחר חצות וע"כ יקרא קריאת שמע ויתפלל קודם חצות ואפילו ביחידות ועדיפא טפי מקר"ש ותפילה בציבור לאחר חצות, ויש חולקים, ובהערה שם כתב שכן הוא לפי מש"כ במשנ"ב סימן רלה סקכ"ז ובביה"ל שם ד"ה וזמנה שהקורא קריאת שמע אחר חצות מיקרי עובר על דברי חכמים, וע"כ נראה שעדיף להתפלל קודם חצות ביחידות, ואמנם כתב שם שהיש חולקים הוא כמ"ש בשאגת אריה סימן ד' והו"ד בביה"ל שם ששרי לכתחילה לקרוא קריאת שמע אחרי חצות וכתב שם בביה"ל שבמקום דהחק כגון שהוא מלמד תורה לאחרים וכה"ג אפשר שיכול לסמוך על שיטה לו לאחר עד אחרי חצות.

וכתב שם שהעיר לו הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א אמאי לא סגי בק"ש קודם חצות דעיקר הסייג בו הוא דנאמר ולא גבי תפילה ואף דמצינו שיטת דרה"ח ובדיני תשלומיו דסייג חכמים הי' לא רק לגבי ק"ש אלא גם לגבי תפילה מ"מ הא דעת רוב הפוסקים אינה כן וא"כ לדעת רוב הפוסקים אמאי כתב דיפסיד תפילה בציבור עכ"ד ונ"ל דבאמת אף שיטת א"ר כן דגם תפילה זמנה לפני חצות דהנה כתב הלבוש סימן ק"ח דתשלומין דמנחה ישלים בזמן תפילת ערבית ולא בכל הלילה והקשה המעיו"ט והרי זמנה כל הלילה ותירץ הא"ר ס"ק ד' דלדידן תפילות נמשכות אחרי ק"ש וכמו דתקנו חכמים בק"ש דיקראנה קודם חצות סימן רל"ה ה"ה גבי תפילה ואף דהקשה הפמ"ג סימן ק"ת מ"ז ס"ק ג' ד"ה נסתפקתי דהרי זמן תפילה מבואר ברמב"ם פ"ג מתפילה ח"ו דהוא כל הלילה יש ליישב דדברי הא"ר קאי בשיטת הרשב"א דהוא מקור הדין הש"ע שם סימן ק"ת ס"ג ולא לשיטת הרמב"ם ויש בזה גם שיטת דה"ח הנ"ל כהא"ר דזמן ערבית הוא רק עד חצות הלילה ועיין מ"ב סימן ק"ת ס"ק ט"ו וז"ל ואם שכח להתפלל מנחה י"א דמתפלל מעריב שתים רק עד חצות לילה שהוא ומן הראוי לערבית לכתחילה וכו' אמנם הפמ"ג כתב דזמן השלמת תפילת מנחה הוא כל הלילה עד עמוד השחר עכ"ל ונראה קצת דבנקודה זו אינו חולק על הדה"ח ורק לענין השלמה כתב כן וכן משמע מסוף דברי הפמ"ג שם שסמך גם על סברא זו שגם אם מיקרי פושע עכ"פ עדיין נקרא זמן תפילה ע"ש הרי דמלבד דעת הא"ר ודה"ח דזמן ערבית הוא עד חצות גם דעת הפמ"ג והמ"ב לא ברירא שחולקים בזה וגאון אחד הסכים אתי לדינא בזה דלא סגי בק"ש לפני חצות אלא צריך גם להתפלל. עכ"ד.

אבל למעשה י"ל שהרי הוא סגי בקריאת שמע לפני חצות כיון שהוא עיקר התקנה משא"כ תפילה בציבור, ויתבאר בזה עוד לקמן.

וראה עוד בזה בשו"ת אהל ישכר גולדשטיין סימן יד שמי שיושב במכונית סמוך לחצות ועדיין לא התפלל ערבית אם יאמר קרית שמע וברכותיה לפני חצות וימתין ויתפלל בביתו מעומד ויפסיד סמיכת גאולה לתפילה או שבשעת דחק כזו ימתין עד שיבוא לביתו אחר חצות ויקרא קריאת שמע וברכותיה סמוך לתפלה אחר חצות והשיב שהנוהג לפעמים להתאחר בתפלת שחרית לאחר זמן קריאת שמע ומקדים לקרוא קריאת שמע בזמנה בלא ברכות ינהג כן גם בערבית אך המקפיד תדיר בשחרית לקרוא קריאת שמע בברכותיה נראה שיקרא שמע בברכותיה במכונית ולא יסמוך גאולה לתפלה וכמו שהבאנו לעיל פסק השו"ע רלו ג בהגיע לצבור שקראו קריאת שמע ורוצים לעמוד בתפלה יתפלל עמהם ואחר כך יקרא קריאת שמע ויפסיד סמיכת גאולה לתפילה וכאן עדיף ששם מפסיד תפלה בציבור בשב ואל תעשה וכאן הממתין עובר על דרבנן בקום ועשה וי"ל בדבריו אם הקורא שמע אחר חצות נחשב לעובר בקום ועשה או שעובר בשב ואל תעשה שאינו קורא לפני חצות, ויעו"ש עוד מש"כ לדון בזה, ומש"כ בהליכות שלמה

תפילה פרק ח' ד"ה גם, ובספר שאלת רב ח"ב כא טז הו"ד הגרח"ק שמי שנוסע באוטובוס יקרא קר"ש בלא ברכות כדי לא להפסיד קריאת שמע לפני חצות, וכן כתבו בדעת נוטה תפילה בשם הגריש"א שיש לקרות רק קר"ש ואח"כ להתפלל מעריב, וכן הגר"י טשזנר שליט"א בקובץ קול התורה חלק סג עמ' 53 יעו"ש.

תפילת מעריב ביחידות לפני חצות

וכן בספר מאיר עוז חלק יא חלק יא עמ' 151 כתב ששאל למרן הגר"ח קנייבסקי זצוק"ל האם במי שרואה שלא יספיק להתפלל קודם חצות האם יעדיף להתפלל קודם חצות ביחידות והשיב שיקרא קר"ש קודם חצות ויתפלל אח"כ בציבור יעו"ש, [ואמנם בספר יוסף דעת ברכות דף ד' ע"ב כתב ששאל בזה את הגרח"ק וענה לו בזה"ל: בברכות ד: משמע דגם זמן תפילה לכתחילה קודם חצות ולכאורה אין לאחרה מפני תפילה בציבור עכ"ד].

וכן הו"ד הגרח"ק בספר שביבי אש עה"ת פרשת צו, והקשה ע"ז שם הגרש"א שטרן שליט"א שלכאורה יש לומר שהרי ראוי שיקרא קריאת שמע לפני חצות וימתין מלהתפלל ערבית עד אשר יהיה מנין אחרי חצות משום שכל הגדר של חכמים משום סייג היינו דוקא לגבי מצות קריאת שמע דאורייתא, ושנראה שה"ה לגבי ברכות קריאת שמע שניתן לאחרם אפילו אחרי חצות, יעו"ש, ושכן כתב בשו"ת אהל ישעכר סימן יד יעו"ש, [ואמנם שם כתב שמי שמקפיד בשחרית לקרוא קר"ש עם ברכותיה בסדר התפילה ואינו סומך על קר"ש לבד לפני שעובר זמנה יקרא קר"ש עם ברכותיה לפני חצות] וכן הו"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל בקונ' הל' תפילה להגר"י ישראלזון אות יב שיקרא קריאת שמע ביחידות קודם חצות ויתפלל ערבית בציבור לאחר חצות יעו"ש, וכן כתב בשו"ת בית אבי ח"ה סימן לח אות ז', ויעו"ש עוד בסימן עג שכתב שמי שיכול להתפלל ערבית או בפלג המנחה או לאחר עדיף שיתפלל אחר חצות ושכן הוא נכון הלכה למעשה.

וכן כתב בהלכה ברורה חלק יב עמ' קנג כתב לדינא שאם אין לו מנין לתפילת ערבית אלא לאחר חצות הלילה עדיף יותר שיתפלל בציבור אחר חצות הלילה ממה שיתפלל ביחידות קודם חצות הלילה יעו"ש בהערה מה שכתב בזה. וכן כתב בילקוט יוסף מהדו"ח ח"ב סימן צ' ס"ט סעיף מה שיש להשתדל להתפלל תפילת ערבית בתחילת הלילה קודם חצות לילה ולא לקבוע מנין בתמידות אחר חצות הלילה שאין לעכב אמירת קריאת שמע לאחר חצות, אולם אם נתעכב מלהתפלל ערבית בתחילת הלילה ואין לו מנין אלא אחר חצות לא יתפלל ביחידות קודם חצות לילה אלא יקרא קריאת שמע קודם חצות ויתפלל ערבית בציבור אחר חצות לילה דהתפילה בציבור חשובה שאם מתפלל ביחידות צריך שיתאמץ הרבה לכוין בכל התפילה מתחילה ועד סוף ובכל הברכות ואילו תפילה בציבור מתקבלת גם אם אינו יכול לכוין בכל התפילה עכ"ד, וכתב שם בהערה שמ"מ לכתחילה יש להעיר למוסר אזנם של המתפללים ערבית אחר חצות הלילה, וכתב שם שמה שאין להתפלל ערבית קודם חצות כי כל האיסור הוא עד חצות הוא דוקא בקרי"ש ולא בתפילה, ואמנם כתב להעיר שם מדברי האחרונים לגבי תפילת תשלומין שלכאורה נראה שגם בתפילת מעריב זמנה עד חצות, ומ"מ כתב שמדברי התר"י נראה דזמן תפילת ערבית כל הלילה, ושכן כתב במלא הרועים אות ' ק' ק"ש דאורייתא או דרבנן אות ז' שהעלה דקריאת שמע שהיא דאורייתא יש מקום לסייג לומר שזמנה עד חצות שלא ישו אך תפילה דרבנן אין מקום לסייג ועוד דק"ש אין לה תשלומין לכן עשו סייג אבל תפילה שיש לה תשלומין לא עשו סייג עכ"ד ויעו"ש עוד מה שהאריך בזה בילקו"י שם.

ויעו"ש עוד מש"כ להעיר בזה על עורכי הספר אור לציון שכתבו שעדיף להתפלל ביחידות כל הלילה, והעיר מדברי הקרן אורה על ברכות שהוא דין רק בקר"ש ושכן כתב באורח נאמן סימן קח סק"ז ד"ה והנה שהוא דין דוקא בקרי"ש. וציין שם שכן כתב להעיר אביו הגר"ע יוסף זצוק"ל בשו"ת יביע אומר ח"י סימן יא ד"ה אגב ושם כתב להעיר ע"ד האול"צ שאם אינו מוצא מנין להתפלל ערבית אלא אחר חצות, עדיף יותר שיתפלל ביחיד קודם חצות מאשר תפלה בצבור אחר חצות, כי אחר חצות הוא תפלה בדיעבד. ע"כ. שזה תמוה, שמנין לו לחלק עלינו את השוים בתפלת ערבית, וקושטא קאי שקודם חצות הויא כלאחר חצות. והילכך אין דבריו נכונים בזה. שתפלה בצבור אפילו אחר חצות עדיפא מתפלה ביחיד קודם חצות. ע"ש. ואף שבשארית חיוסף ח"ב עמ' רסג הו"ד האול"צ הנ"ל לדינא, מ"מ חזר בו וכמו שכתב בילקו"י סימן פט ועוד, וכמו שכתב בקצרה במכתב בהסכמה לשו"ת הר יהודה ח"א אות ד', וראה עוד בזה אריכות בהתכתבות בין הגאון הנאמ"ן להגר"ע יוסף זצוק"ל ונדפס בשו"ת בית נאמן ח"א סימנים יא-טז יעו"ש, וכן נדפס גם בשו"ת יחו"ד ח"ז סימן לח, יעו"ש באריכות בכ"ז, והעולה מזה דעת הגרע"י זצוק"ל שלדינא אין להתפלל ביחידות קודם חצות.

ואולם ראיתי בשו"ת מעיין אומר ח"א סימן קלג, שנשאל שם האם מותר להתפלל ערבית אחר חצות לילה כאשר קר"ש קורא כן לפני זמנה, והשיב בזה"ל: שיתפלל ביחיד ולא במניין כזה, ושוב הדגיש השואל ה"ה הגאון רבי אברהם יוסף שליט"א בנו של הגרע"י שקוראים קריאת שמע בזמנה ורק תפילה מתפללים אח"כ, והשיב הגרע"י זצוק"ל בזה"ל: לא טוב שיש מניין כזה ורק אם במקרה קרה יכול להתפלל עכ"ד, והדברים אין הנ"ל נכונים וכמ"ש הגרע"י גופא בשו"ת יביע אומר חלק י' לדינא לא כן, וכמו שמבואר גם לדינא בשו"ת יחו"ד ח"ז שם.

וכן נראה לדינא ממש"כ בשו"ע סימן רלו שאין חשש בקריאת שמע בלא ברכותיה, וממילא לדינא לדעת השו"ע יש לקרות קריאת שמע לפני חצות, ואחרי

חצות יתפלל תפילת ערבית בחצות, וכן אמר לי מו"ח הגר"ש יאיר שליט"א במח"ס משנ"ב תפארת לדינא.

ובתשובות אביגדור הלוי הו"ד הגר"א נבנצל שליט"א שעדיף תפילת מעריב ביחידות לפני חצות, ויעו"ש שטעמו בזה שהרי גם בתפילה מעריב יש עד חצות יעו"ש, וכן כתב בספר אשי ישראל עמ' שטז שאם באפשרותו להתפלל מעריב ביחידות קודם חצות או בציבור אחרי חצות מוטב שיתפלל ביחידות קודם חצות שלכתחילה גם תפילת שמו"ע של מערב זמנה עד חצות ובהערה שם ציין שכן כתב לו הגרח"ק, ובע"כ מוכח שחששו לדעת ספר הבתים ובע"כ שחיוב תפילה בציבור אינו חיוב גמור.

ואולם בשו"ת אור לציון ח"ב פרק טו תשובה ט', כתב בזה"ל: שאלה. מי שאינו מוצא מנין לתפילת ערבית אלא אחר חצות לילה, האם עדיף להתפלל ביחידות או שימתין להתפלל עם הציבור לאחר חצות. תשובה. עדיף להתפלל ביחידות לפני חצות לילה מאשר להתפלל בציבור ואחר חצות לילה. עכ"ד.

ובמקורות שם כתב, בשו"ע בסימן רל"ה סעיף ג' כתב, לכתחילה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים, וזמנה עד חצי הלילה, ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר יצא. הרי שפסק מרן כדעת הרמב"ם והסמ"ג, שלכתחילה זמנה עד חצות, וכדעת חכמים בריש ברכות, שעשו סייג עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה, וכמבואר בב"י שם. והוא הדין לתפילת ערבית, שיש לכתחילה להתפלל קודם חצות לילה. ואף שבשערי תשובה שם ס"ק ז' ובביאור הלכה שם ד"ה וזמנה כתבו שבמקום הצורך יש להקל לדחות קריאת שמע לאחר חצות ולסמוך על הראשונים שסוברים שזמנה לכתחילה כל הלילה, מ"מ אנו אין לנו אלא דברי מרן, שאין לעשות כן לכתחילה, וכבר נתבאר לעיל בפרק ז' בבאורים לתשובה ט"ז שאין להתפלל תפילה שהיא בדיעבד בשביל תפילה בציבור, ולכן עדיף להתפלל ביחידות וקודם חצות מאשר בציבור ואחר חצות לילה. עכ"ד.

וכן כתב בספר אישי ישראל פרק כח סט"ו ובשו"ת שערי יושר ח"ג סימן כב ובפסק"ת ח"ב עמוד תתקעא, וכן ראה בספר יוסף דעת ברכות דף ד' ע"ב כתב ששאל בזה את הגרח"ק וענה לו בזה"ל: בברכות ד: משמע דגם זמן תפילה לכתחילה קודם חצות ולכאורה אין לאחרה מפני תפילה בציבור עכ"ד. וכן כתב בקובץ מריח ניחוח לפרשת תולדות מס' 662 במדור אור בן מאת המקובל רבי ראובן דרעי זצ"ל ש: מה עדיף, להתפלל ערבית ביחיד קודם חצות, או במנין לאחר חצות? ת: ביחיד קודם חצות, כי לאחר חצות זה בדיעבד ונקרא פושע. עכ"ד.

ואולם יש שכתבו שיקרא קר"ש ואח"כ יתפלל בציבור כן כתב בקובץ בית הלל מה אדר ב' תשע"א עמ' לו בשם הגריש"א וכן כתב בשו"ת ברכת יהודה ח"ד או"ח סימן ל' עמ' צז, ובשו"ת הרי יהודה ח"א סימן כא, ובספר לשכנו תדרשנו ח"א עמ' רעה, ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"א סימן ט, וכן כתב בספר שיח תפילה עמ' שפח שיש לקרוא קר"ש בלא ברכות ואח"כ להתפלל עם הציבור עיין משנ"ב סימן רלו סקי"ב.

ושוב העירוני שיש להוכיח ממש"כ בשו"ע משנ"ב סוף סימן ע ס"ה, שנראה שמועיל לקרות קר"ש בלא ברכותיה.

תשובת הגאון רבי אברהם ישעיה פויפר שליט"א במח"ס "אשי ישראל" הלכות תפילה בדין קריאת שמע של ערבית אחרי חצות

שלום וברכה

אכתוב בקצרה את הנראה לענ"ד, לענין זמן תפילת שמו"ע בערבית אם זמנה לכתחילה בזמן ק"ש, כמו שהבאתם מהמ"ב סי' קח ס"ק טו הביא מחלוקת הפוסקים בזה בין הדה"ח והפמ"ג, ואמנם שם לא הכריע, אך עיין מ"ב סי' רלה ס"ק כה סתם שזמנה רק בדיעבד כל הלילה.

וכמו שהבאתי שכתב הגר"ח קניבסקי כבר הוספתי שכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ב פרק טו סי' ט, וביאר שם בהערות שאף תפילת שמו"ע לכתחילה עד חצות.

ואמנם בקונטרס הלכות תפילה מהגר"י ישראלזון (יצא לאור ע"י כולל רחובות) סע' יב כתב בשם הגרי"ש אלישיב שבכה"ג יקרא ק"ש לפני חצות, וימתין להתפלל ערבית בציבור לאחר חצות. ועיין קובץ גם אני אודך (ב) (מהרה"ג גמליאל רבינוביץ) תשובות מהגר"ח קניבסקי תשובה צז שאם הגיע למנין העומד להתחיל שמו"ע של ערבית סמוך לחצות, ואם יתפלל עמהם שמו"ע יצטרך לקרוא ק"ש לאחר חצות, האם בכה"ג עדיף שיקרא ק"ש קודם חצות ולא יתפלל עמהם, וענה על זה 'ק"ש עדיף, שתפילה בציבור אינו חיוב אלא מצוה'. וא"כ חזינן שנקט הגרח"ק שאינו חיוב גמור.

לענין מה שהערתם משעה"צ סי' צ ס"ק מא מהמבואר בסי' רלה סע' א, עיין באש"י פרק יח הערה מח מה שהתבאר בזה.

ומה שהבאתם מסי' פט כנראה כוונתכם למ"ב ס"ק מב שכתב שמי שיכול להתפלל קודם חצות בדרך, או לאחר מכן בעמידה כדינה, שמוטב שיתפלל אף לאחר חצות בעמידה כדין. שם הדיון מצד שבדרך אינו אינו להתפלל בעמידה וגם שכנראה אין דעתו מיושבת עליו גם לק"ש, ובזה סובר המ"ב שעדיף לאחר חצות, ואין ראיה עם שמו"ע אחרי חצות זה לכתחילה, דשם מיירי גם על הק"ש שבודאי עדיף קודם חצות, ועיין הליכות שלמה תפילה פ"ח הערה ג שמי שנמצא באוטובוס או במכונית ובאפשרותו או להתפלל ערבית בישיבה קודם חצות, או לאחר חצות בעמידה, שעדיף שיתפלל קודם חצות את כל התפילה בישיבה,

וכ"כ לי הגר"ח קניבסקי, אמנם דעת הגרי"ש אלישיב היתה שקודם חצות יקרא ק"ש בלי ברכות ואחרי חצות יתפלל את כל התפילה כסדרה, ויתפלל שמו"ע בעמידה, ואין להביא ממנו ראיה דס"ל שאפשר לכתחילה להתפלל שמו"ע אחרי חצות, דדעתו היתה להחמיר שתפילה בעמידה חשובה יותר. עיין באריכות בזה בציוני הלכה תפילה לגרב"צ קוק.

בברכה והצלחה והלאה בקונטרסים הנפלאים.

האם עדיף מנין חזו"א ולהתחיל משמו"ע במעריב או תפילת מעריב ביחידות כסדר

שאלה: האם עדיף להתפלל מעריב במנין חזו"א שאין ששה שנשארו להתפלל, ולהתחיל משמו"ע ולא להתחיל מברכות קר"ש, או להתפלל ביחידות מה עדיף.

תשובה: יתחיל מתפילת שמו"ע ואח"כ ישלים קר"ש וברכותיה.

מקור: כן נשאלתי ע"י ידידי הרה"ג אי"ש רבינוביץ שליט"א והנה בגדר תפילה בציבור, והאם יש מקור לשמועה שאומרים שיש מנין חזו"א, וא"כ מה הגדר בזה, הנה הכא אי"ז שייך האם המתפלל עם הש"ץ בחזרתו שוה בשוה האם נקרא תפילה בציבור, ומ"מ השמועה בשם מרן החזו"א זיע"א הובאה ב"אורחות רבינו" (ח"ג עמ' ר"ח) שהביא את דעת החזו"א זלל"ה שתפילה בציבור חשובה כל שיש אדם אחד שמתפלל שמו"ע.

ואח"כ ראיתי עוד בספר "כל משאלותיך" שהשיב הגאון רבי חיים קניבסקי זצ"ל (עמ' תקנז') והובא שאמר "החזו"א אמר לי שאם אדם נכנס לבית הכנסת והש"ץ עדיין לא סיים חזרת הש"ץ אפילו שהוא בסוף שים שלום אם מתחיל שמונה עשרה זה גם תפילה בציבור, ואמר את זה על סמך מדרש שאין פמליא של מעלה מתחילה עד שגמרו אחרוני המתפללים למטה, ואם אף זה שהתחיל בסוף חזרת הש"ץ זה ג"כ תפילה בציבור, ומותר לדלג פסוקי דזמרה על זה, ושאלתיו א"כ שיהיה אסור לדלג פסוקי דזמרה באופן שיודע שיתחיל לפני שיסיים הש"ץ ואמר לי מ"מ עדיף להתחיל עם הצבור ממש ולכן בשביל עדיפות זו גם מותר לדלג עכ"ד. ומוכח מדברי מרן הגר"ח דאפשר לסמוך ע"ז ואפ' לדלג פסוקי דזמרה בשביל זה, וכן אם רואה שיש לו זמן לומר פסוקי דזמרה ויתחיל עם הש"ץ ואפ' אח"כ שפיר דמי, יכול לסמוך ע"ז.

אבל בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ז סימן צ"ד) העיר ע"ז "ודבריו הם חידוש גדול דאפילו אי נימא דיש אפשרות לצרף כל זמן שלא גמרו כולם מ"מ הא ודאי שמעלת תפילה בציבור בשלימות היינו כשמתפלל עם הציבור שאז אין לך מעולה כמוה, אין לנו להוכיח דמותר גם לדלג בשביל לזכות למעלת מקצת תפילה בציבור, אלא מסתבר דלומר פסוקי דזמרה עדיף ממקצת מעלת תפילה בציבור" עכ"ד.

ועי' עוד בספר "אגרות ומכתבים" דרך אמונה, ובתוכו הוראות והנהגות ממרן החזו"א שכתבם הגר"ח קניבסקי (תפילה אות ל"ג) "שמעתי משמו שיותר טוב למתאחר להתחיל שמו"ע באמצע הציבור מאשר להמתין להתחיל עם הש"ץ , שעי"ז אין עונה על חזרת הש"ץ כתיקון חז"ל" עכ"ד. ומוכח שאפ' שלא ישמע את כל חזרת הש"ץ. מ"מ עדיף להתחיל אחר שהציבור התחילו, כדי שיקיים דין חזרת הש"ץ, וצ"ב מה הענין במקצת חזרת הש"ץ, והנה כעין זה מצאנו להגרש"ז אוירעבך בשיח הלכה (ס"ו אות ח') שאם גמר תפילתו באמצע חזרת השליח ציבור, אינו יכול ללמוד, אלא צריך להקשיב לחזרת הש"ץ, ולכוין את בירכותיו אפ' שגמר רק אז, [והטעם בזה נראה משום שלא יהיה ברכות לבטלה כמבואר בדברי השו"ע סימן קכ"ד או שלא ילמדו העם ממנו] ואפשר דאף הגר"ח בשמיה דהחזו"א לא ס"ל הכי, אלא דדיבר בכה"ג שיוכל להספיק ולגמור את תפילתו לפני תחילת חזרת הש"ץ, שאז יקיים חזרת הש"ץ כתיקון חז"ל.

והנה בדין של דילוג על ברכות קר"ש בתפילת מעריב, איתא בשו"ע סימן רלו סעיף ג' וז"ל: מצא צבור שקראו קריאת שמע ורוצים לעמוד בתפילה יתפלל עמהם, ואח"כ יקרא קר"ש עם ברכותיה עכ"ל, ובמשנ"ב שם ס"ק יב, כתב בטעם הדבר שתפילה בציבור יותר עדיפא מסמיכת גאולה לתפילה, וסיים במשנ"ב שכ"ז שלא יוכל אח"כ להשיג עוד מנין יעו"ש, וא"כ בנ"ד אם אין עוד מנין, אבל סו"ס כל מה שיתחיל משמו"ע רק אם נקרא תפילה בציבור, וכיון שכן דלפי דברי מרן החזו"א זיע"א אפילו בן אדם אחד נקרא תפילה בציבור, א"כ אם אין לו עוד מנין אחר, יכול להתחיל שמו"ע אפילו שנשאר אדם אחד שמתפלל, ואני לענ"ד כתבתי.